

Geïntegreerd beheersplan Parkbegraafplaats Schoonselhof Antwerpen:

PERKNOTA

Ereperken:

R, N, eilandje ABCD en GH, U (rij G1),
eilandjes TU (Benoit, Conscience, ...)

dr. TAMARA INGELS	drs. Patrick Van den Nieuwenhof
Bart Opstaele	Ir. Ar. Katrin Berckmans
Ir. Ar. Cathérine De Bie	Tom Dorau
Datum eindrapport: 31/08/2023	
Opdrachtgever: Stad Antwerpen	
	Projecten en expertise in funeraire cultuur Schrieksesteenweg 113 2580 Putte Ondernemingsnr.: BE0820.134.109 www.intro-cultuur.be info@intro-cultuur.be

Inhoud

Toelichting bij deze perknota	4
1. Identificatie ereperken	4
2. Korte historiek perk van de ereperken.....	5
3. Inventarisatie.....	18
3.1. Perk 1.....	18
3.2. Perk A en eilandje ABCD.....	18
3.2.1. Algemeen plan en plan met nummering van lijnen en nummerrichting	18
3.2.2. Algemene bespreking.....	20
3.2.3. Algemene toestand en schadebeschrijving.....	24
3.3. Perk U (rij G1)	26
3.3.1. Algemeen plan en plan met nummering van lijnen en nummerrichting	26
3.3.2. Algemene bespreking.....	27
3.3.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit.....	30
3.3.4. Algemene toestand en schadebeschrijving.....	35
3.4. Eregraven langs boulevards en op rotondes.....	36
3.4.1. Liggingsplan	36
3.4.2. Algemene bespreking.....	39
3.4.3. Algemene toestand en schadebeschrijving.....	44
3.5. Perk N	45
3.5.1. Algemeen plan en nummering van de graven	45
3.5.2. Algemene bespreking.....	46
3.5.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit.....	47
3.5.4. Algemene toestand en schadebeschrijving.....	52
3.6. Perk R.....	54
3.6.1. Algemeen plan en plan met nummering van lijnen en nummerrichting	54
3.6.2. Algemene bespreking.....	55
3.6.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit.....	58
3.6.4. Algemene toestand en schadebeschrijving.....	64
3.7. Perk eilandje GH	67
3.7.1. Algemeen plan.....	67
3.7.2. Algemene bespreking.....	68
3.7.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit.....	68
3.7.4. Algemene toestand en schadebeschrijving.....	72
3.8. Conclusies ereperken	74

4.	Erfgoedwaarden	76
5.	Visie en doelstellingen.....	77
5.1.	Knelpunten en kansen.....	77
5.2.	Beeldkwaliteit.....	78
5.3.	Visie	79
5.4.	Doelstellingen.....	80
6.	Maatregelen	82
7.	Opvolging en evaluatie	83
8.	Bijlagen	83
8.1.	Inventaris.....	83

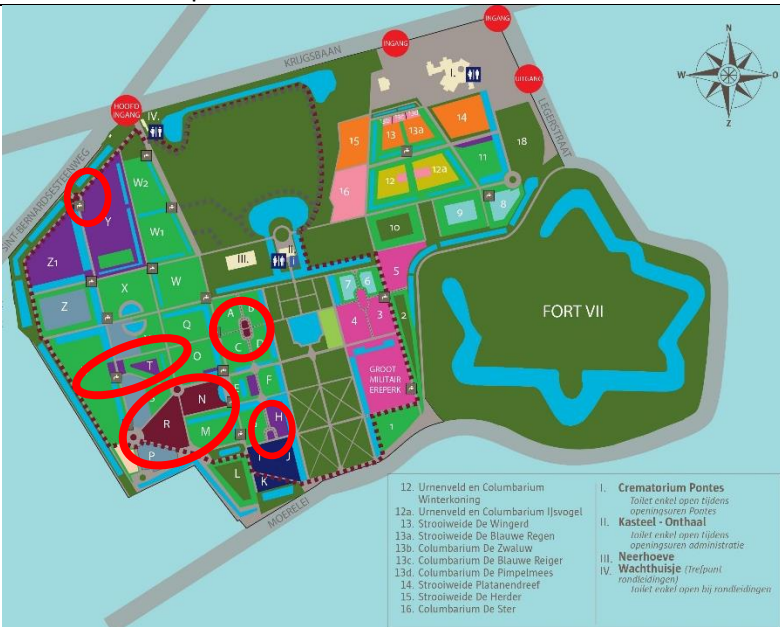
Toelichting bij deze perknota

Deze perknota volgt de structuur van een 'mini-beheersplan'. Volgende structuur kan men hier terugvinden:

1. Identificatie
2. Historische nota
3. Inventarisatie en toestandrapport
4. Erfgoedwaarden
5. Visie en doelstellingen
6. Maatregelen
7. Opvolging en evaluatie

De omgang met ereperken wordt best uniform voor de hele begraafplaats uitgewerkt. De historische nota werd waar mogelijk chronologisch opgemaakt, met als doel een overzicht te genereren op het reeds gevoerde beleid rond deze perken en zones op de begraafplaats. De inventarisatie gebeurt per onderdeel, om een goed zicht te krijgen op de toestand. De ereperken hebben veel gemeen met de historische perken en zijn in enkele gevallen reeds volledig volzet (eilandjes AB en GH), sommige ereperken hebben wel een hybride karakter, er kan nog steeds actief begraven worden (perk R).

1. Identificatie ereperken

Perknummer kadasternummer	en	N: 476/V R: 476P Eilandje AB: 476Z (deel) H en eilandje GH: 476B2 (deel) U: 476H (deel)
Beschermd/niet beschermd		Beschermd: ereperken
Ligging op plan		 12. Urnenveld en Columbarium Winterkoning 12a. Urnenveld en Columbarium IJsvogel 13. Strooiweide De Wingerd 13a. Strooiweide De Blauwe Regen 13b. Columbarium De Zwaluw 13c. Columbarium De Blauwe Reiger 13d. Columbarium De Pimpelmee 14. Strooiweide Platanendreef 15. Strooiweide De Herder 16. Columbarium De Ster I. Crematorium Pontes Toilet enkel open tijdens openingsuren Pontes II. Kasteel - Onthaal Toilet enkel open tijdens openingsuren administratie III. Neerhoeve IV. Wachthuisje (Trefpunt rondleidingen) Toilet enkel open bij rondleidingen

2. Korte historie perk van de ereperken

Het Schoonselhof heeft in de loop van zijn bestaan als begraafplaats verschillende ereperken tot stand zien komen.

Perk 1

Het feitelijke eerste ereperk, perk 1, is vandaag volledig verdwenen. Het ontstond in 1914, wanneer de eerste soldaat Otto Frocke er op 29/8/1914 werd begraven. Tijdens WOI werd dit verder uitgebouwd als een militair ereperk voor Duitse soldaten, die na de oorlog werden overgebracht naar de Duitse militaire begraafplaatsen in Lommel en Vladslo. Dit perk behoorde in oorsprong dus tot de militaire perken op het Schoonselhof (zie ook perknota militaire perken).

Het Sterrenbos

Aanvankelijk kunnen we stellen dat in 1915 – bij de begrafenis van Frans Van Kuyck – het sterrenbos waarin hij tijdelijk begraven werd, in feite het allereerste burgerlijke ereperk is geworden. Hij werd – als bezieler van het Schoonselhof als begraafplaats – er ironisch genoeg als eerste burger begraven (nog voor de begraafplaats in feite effectief ingericht werd als begraafplaats. De oorspronkelijke locatie van zijn tijdelijke graf is tot op heden onbekend. Wel lezen we op 4/06/1915 in een verslag over zijn begrafenis de volgende beschrijving: *“Om 5 ¼ u. kwam de rouwstoet in het Schoonselhof aan. (...) De kronen, die in de twee rijtuigen lagen achter den lijkwagen, waren rond de groeve geschikt. Deze bevindt zich bijna aan het einde van den hof van het kasteel “Schoonselhof”, geheel tusschen groen en hoge boomen; ’t schijnt een eereplaats, een middenpunt te zullen worden”*¹. Hier mogen we voorzichtig uit afleiden dat de schepen een rustplaats kreeg in het Sterrenbos, dicht bij de Franse tuin van het kasteel.

Figuur 1: Overlijden van schepen/kunstschilder Frans Van Kuyck in het Guldenboek van de Stad Antwerpen (bron: Felixarchieff)

Hij was echter niet de enige die in dit bos begraven werd. Uit berichtgeving van 1915 in de krant Vlaamsche Nieuws (Het) - Vlaamsche Gazet lezen we ook dat op 18/07/1915 ook nog Herman Mulder begraven wordt op het Schoonselhof. Alhoewel er geen expliciete vermelding is van de exacte locatie, zien we aan de grote schare aanwezige hoogwaardigheidsbekleders dat ook hij een plek moet gekregen hebben op het Sterrenbos².

¹ Vlaamsche Nieuws, vrijdag 4 juni 1915, eerste jaargang, nr. 141, pagina 1. (geraadpleegd via BelgicaPress, 1/10/2022).

² Een edel menschenvriend begraven, in, Het Vlaamsche Nieuws – Vlaamsche Gazet, 19/07/1915, p. 3 (geraadpleegd via Belgicapress, 1/10/2022).

Twee jaar later tekenen we op dat ook Henri Leys in het sterrenbos bos begraven werd, in 1918 volgde nog oud-gemeenteraadslid Michel Hendrickx³. De reden waarom zij wel op het Schoonselhof en niet op de Kielbegraafplaats begraven werden is tot op heden onbekend.

Perk A en eilandje ABCD

Na de officiële opening van het Schoonselhof als begraafplaats in 1921 werd perk A niet alleen het eerste perk waar begraven werd, het zou op de buitenlijnen ook eregraven huisvesten, waaronder het graf van stadsarchivaris Van den Branden (overleden 1922).

Al snel zou het 'eilandje' ABCD eveneens voorbehouden worden voor belangrijke (Antwerpse) figuren, waaronder medeontwerper van het Schoonselhof Alexis Van Mechelen (1921)⁴ en architect Pierre Bourla (1929)⁵. Officieel bleek het te gaan om een ereperk voor Antwerpse raadsleden, ambtenaren in hogere functies, enz.⁶ Uiteindelijk werd ook Alice Nahon hier begraven.

³ Brief van Gaublonne, d.d. 10/2/1970 met referenties BP/70/233 en brief uit 10/2/1970 (afzender onbekend), beiden collectie Felixarchief.

⁴ Alexis Van Mechelen was stadsbouwmeester van 1902 tot 1919. Hij werkte ook samen met zijn opvolger E. Van Averebeke, die eveneens betrokken was bij het ontwerp van het Schoonselhof (bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/personen/5378>).

⁵ Bron: lijnboek 1921-1937 Schoonselhof – Felixarchief.

⁶ Brief van directeur Gaublonne aan schepenen begraafplaatsen, d.d. 16/1/1970.

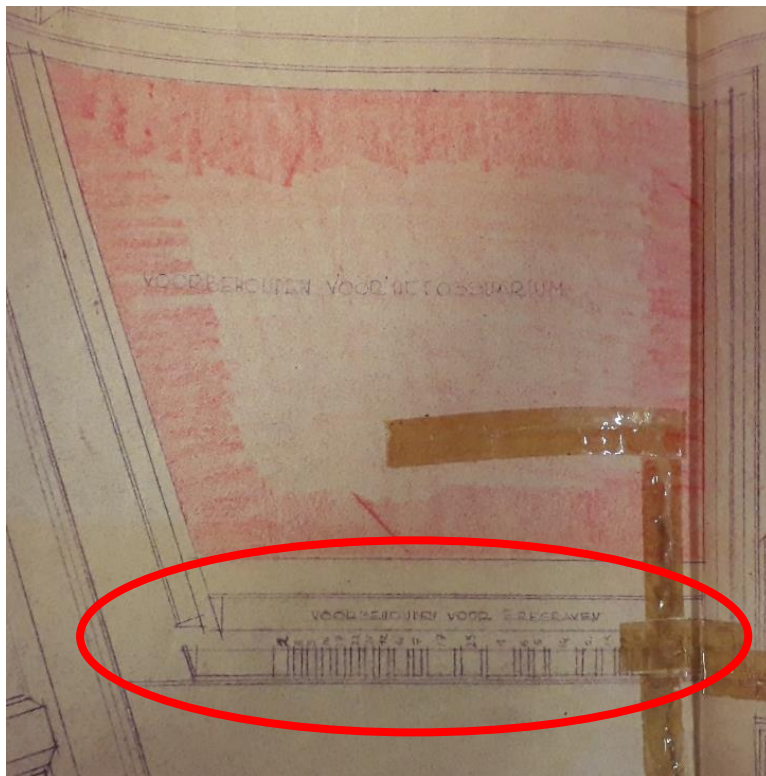

Perk Z1 (A-B-C-D) en perk U (rij G1)

Bij de overbrengingen van de Kielbegraafplaats moesten ook nieuwe ereplaatsen gevonden worden. een ereperk werd aangebracht op het huidige historische perk Z1 (rijen A-B-C-D: zie nota historische perken). Dit bleek echter onvoldoende te zijn, zodat er bij de aanleg van het ossuarium ook een bijkomende ere-rij moest worden voorzien op perk U. Vandaag is rij G1 op perk U nog steeds de getuige van dit ereperk voor ‘vooraanstaanden’ dat ook op plan werd ingetekend⁷. In een brief van architect A. Fivez aan directeur begraafplaatsen (Brusselairs) d.d. 27 januari 1950 lezen we dat er een lijn voorzien werd met plaats voor 24 eregraven. Op deze lijn liggen vandaag – toevallig of niet – heel wat graven met maçonnieke symboliek. Een verklaring voor deze groepering werd tot nog toe nergens in archiefstukken gevonden⁸.

⁷ Brief van directeur Gaublonne aan schepen begraafplaatsen, d.d. 16/1/1970.

⁸ Niet alleen deze lijn is bijzonder, het hele Schoonselhof herbergt meer dan 100 graven waarop expliciete vrijmetselaarssymboliek aanwezig is. Dit is – zelfs in een grootstedelijk landschap – een bijzonder groot aantal, ook in vergelijking met steden zoals Brussel of Gent.

Figuur 2: detail van plan van architect Fizez (voor perk U mét ossuarium Kiel) met intekening van de rij met eregraven.

Figuur 3: rij G1 op perk U is de rij die door Fizez werd ingetekend. Ze huisvest vandaag onder meer het imposante graf van Isidore Eyerman (neo-Egyptisch) en het unieke graf van Harry Peters dat refereert naar zijn vrijzinnige levensopvattingen. De haag en de tegenoverliggende rij (net zoals de rij achter de haag) werden niet door Fizez ingetekend, maar later aangelegd.

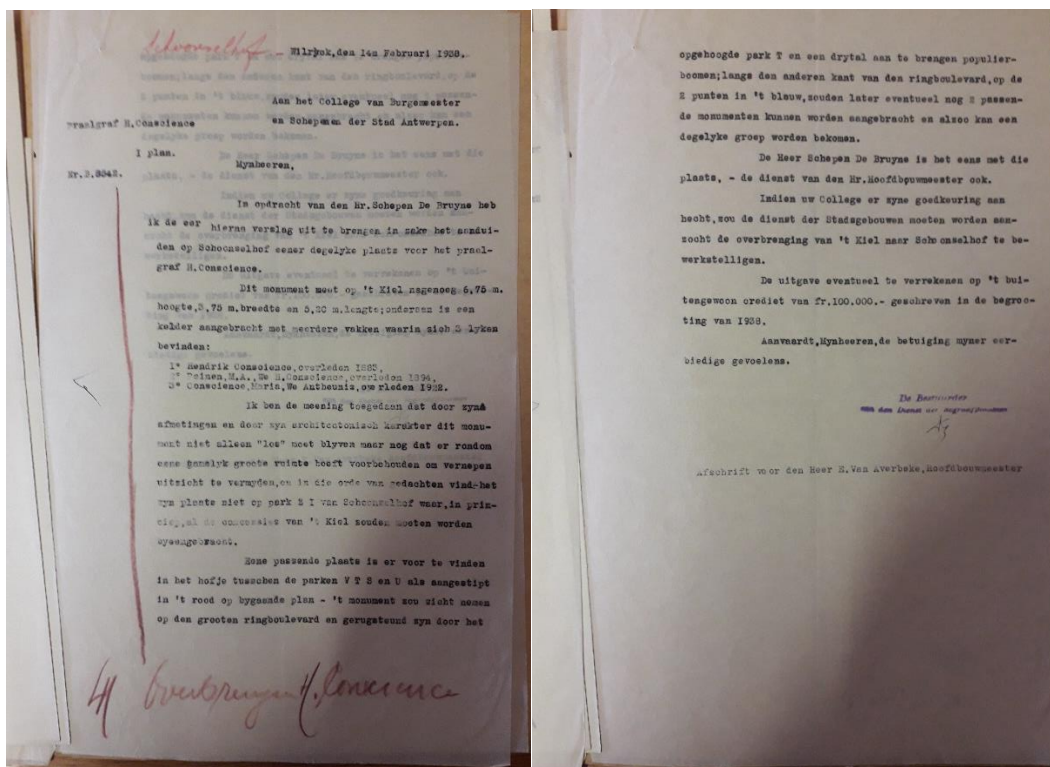
Eregraven langs lanen en op rotondes

Naast perken Z1 en U waren er enkele graven van prominenten die men elders wilde onderbrengen. De beweegredenen voor de keuzes wie waar en waarom begraven werd zijn niet altijd helder. Waarom kwam iemand terecht op Z1 of U is dus niet altijd duidelijk. Enkel voor het graf van Conscience (overgebracht in 1938) hebben we een overweging die op brief bewaard is gebleven. We lezen als volgt:

“Ik ben de meening toegedaan dat door zyn afmetingen en door zyn architectonisch karakter dit monument niet alleen “los” moet blyven maar nog dat er rondom eene tamelyk groote ruimte hoeft voorbehouden om vernepen uitzicht te vermyden, en in die orde van gedachten vind het zyn plaats niet op perk Z1 van Schoonselhof waar, in princip, al de concessies van 't Kiel zouden moeten worden byeengebracht.

*Eene passende plaats is er voor te vinden in het hofje tusschen de parken VTS en U (...) 't monument zou zicht nemen op den grooten ringboulevard en gerugsteund zyn door het opgehoogde park T en een drytal aan te brengen populierboomen; langs den anderen kant van den ringboulevard (...) zouden later eventueel nog 2 passende monumenten kunnen worden aangebracht en alzoo kan een degelyke groep worden bekomen. De Heer Schepen De Bruyne is het eens met die plaats, de dienst van den Hr. Hoofdbouwmeester ook”.*⁹

In dit graf liggen volgens deze brief naast Hendrik Conscience ook zijn echtgenote Maria Peinen (+1894) en zijn dochter Maria Conscience (+1922) begraven.

Figuur 4: Brief van de directeur begraafplaatsen aan het CBS, d.d. 14/02/1938, met afschrift aan hoofdbouwmeester E. Van Averbek (collectie Felixarchief).

⁹ Brief van de directeur begraafplaatsen aan het CBS, d.d. 14/02/1938, met afschrift aan hoofdbouwmeester E. Van Averbek (collectie Felixarchief).

De graven rondom werden er uiteindelijk 2 flankerend naast Conscience

- Edward Coremans
- Herman Van den Reeck¹⁰

en 4 aan de overzijde (met de rug tegen perk U)

- Julius De Geyter (overgebracht in 1939)
- Karel Torfs (overbrenging Kiel, datum onbekend)
- Frans Hendrik Mertens (overbrenging Kiel, datum onbekend)
- Victor Driessens (overbrenging 1939)

Deze groepering met een uitermate 'Vlaams' karakter (lees: Vlaamse beweging) sluit volgens Havermans aan op de 'Vlaamse rotonde' waarop vele van deze en andere Vlaamse prominenten (Jozef Lies, Leopold De Wael, ...) in eregraven waren samengebracht op de Kielbegraafplaats¹¹.

Daarnaast werden ook enkele rotondes ereplaatsen met de graven van:

- Peter Benoit (overgebracht 1938-1939)
- Henri Leys (sterrenbos 1917, 1941 op huidige locatie, grafsteen geplaatst in jaren 1950 – waarschijnlijk 1957, wanneer meerdere gelijkaardige eenvoudige grafplaten op enkele graven worden aangebracht – cfr graven van Flor Alpaerts en Emile Wambach)¹²
- Leopold De Wael (overgebracht in 1938)

Perken N en R

Met deze bovenstaande perken was er aan de nood aan ereperken echter nog niet voldaan. Perken N en R werden dan ook in de loop van de jaren 1920 in gebruik genomen (van zodra ze klaar waren), met volgende onderverdelingen, zo blijkt uit latere briefwisselingen¹³:

- Perk N: ereperk (in gebruik name 1921) met vooraanstaande figuren, burgemeesters, schepenen, ...¹⁴
- Perk R: ereperk kunstenaars (in gebruik genomen 1952)
- Perk R: ereperk verdienstelijke medeburgers (in gebruik name 1974)

Hoe de onderverdeling gebeurde tussen perken N en R was voor buitenstaanders niet altijd duidelijk. Zo lezen we in een antwoord op een bevraging door directeur Wolschaert (directeur Mechelse begraafplaats) het volgende:

“Ereperk N: hierop worden de meest illustere inwoners van de stad ter aarde besteld. Alhoewel er geen strikte regel voor bestaat zou men in het algemeen kunnen stellen dat zij die meer dan een plaatselijke bekendheid bezitten, kans maken op dit ereperk ter aarde besteld te worden.

Ereperk R: een gedeelte van dit ereperk is voorbehouden aan kunstenaars die niet voldoende bekendheid bezitten om op perk N ter aarde besteld te worden. een ander gedeelte van dit perk R is

¹⁰ Dit graf was oorspronkelijk voorzien voor ereperk GH, maar de grootte van het graf liet dit niet toe, zodat het uiteindelijk naast het graf van Conscience werd geplaatst in 1966 (bron: Havermans, Schoonselhof Nu!, p. 134).

¹¹ Havermans, Schoonselhof nu!, p. 124.

¹² <https://www.schoonselhof.be/schoonselhofkm/leys%20henri.html> en Havermans, Schoonselhof nu!, p. 30.

¹³ Samengesteld op basis van dossier BP/90/959 (XIII-13 bis) (brief van directeur Kuterna aan Filip Stas met lijst van eregraven op begraafplaats Schoonselhof (collectie Felixarchief)

¹⁴ Brief van directeur Gaublonne aan schepenen begraafplaatsen, d.d. 16/1/1970.

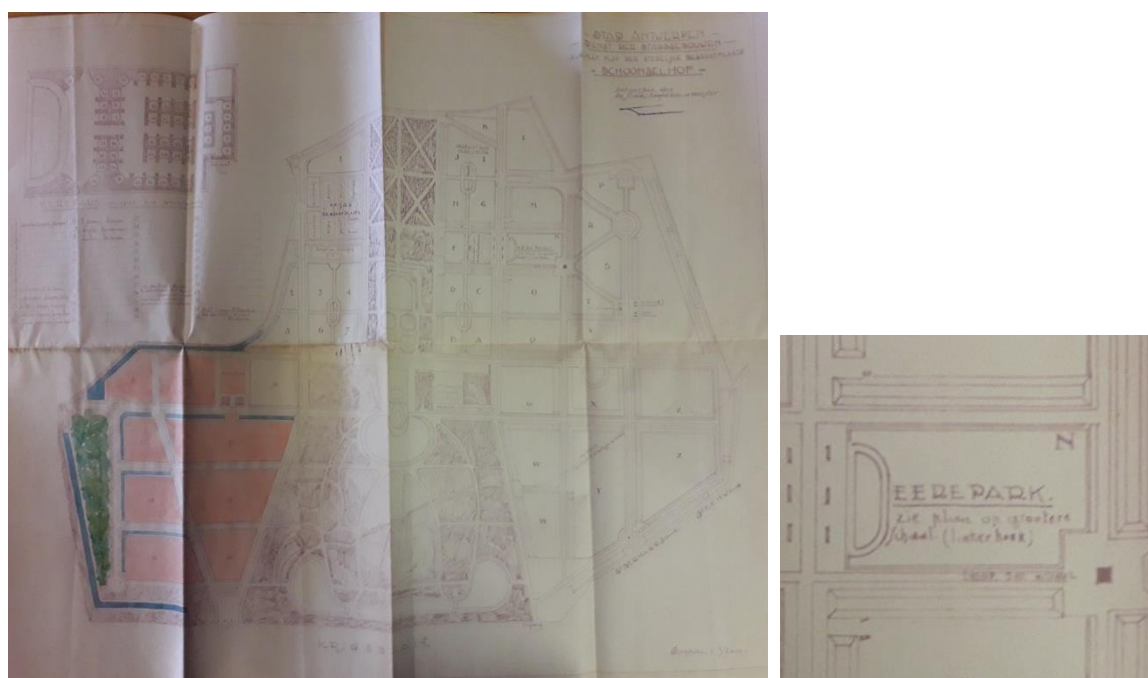
voorbehouden aan prominenten en notabelen die evenmin in aanmerking komen om op perk N te worden bijgezet”.¹⁵

Voor wat perk N betreft zien we dat er vanaf 1921 stappen ondernomen worden om hier vooraanstaande graven op te trekken:

- Op 21/9/1920 zitting CBS met beslissing om grafkelder voor familie Van Ryswyck kosteloos ter beschikking te stellen, enige tijd later zou zijn graf hier als eerste eregraf worden opgetrokken¹⁶.
- Op 21 augustus 1921 communiceert het CBS aan de weduwe van Frans Van Kuyck dat de vergunning van zijn graf geschonken zou worden aan de familie.
- In 1923 (Fontaine Hageman) en 1924 (Emile Wambach) volgen de eerste begravingen die geen overbrengingen zijn (kosteloze vergunningen)

Voor deze perk N zijn er – in tegenstelling tot de vorige perken – in het kasteelarchief (recent overgedragen aan Felixarchief) plannen bewaard die de inrichting ten dele documenteren, samen met de zoektocht naar nieuwe plaatsen op dit perk waar graven ver uit elkaar werden ingepland.

Perk E wordt hier ook gedocumenteerd (niet opgenomen in de scope van dit beheersplan). Op dit perk liggen graven van onder meer politie- en brandweerlieden gestorven in bevolen dienst¹⁷.

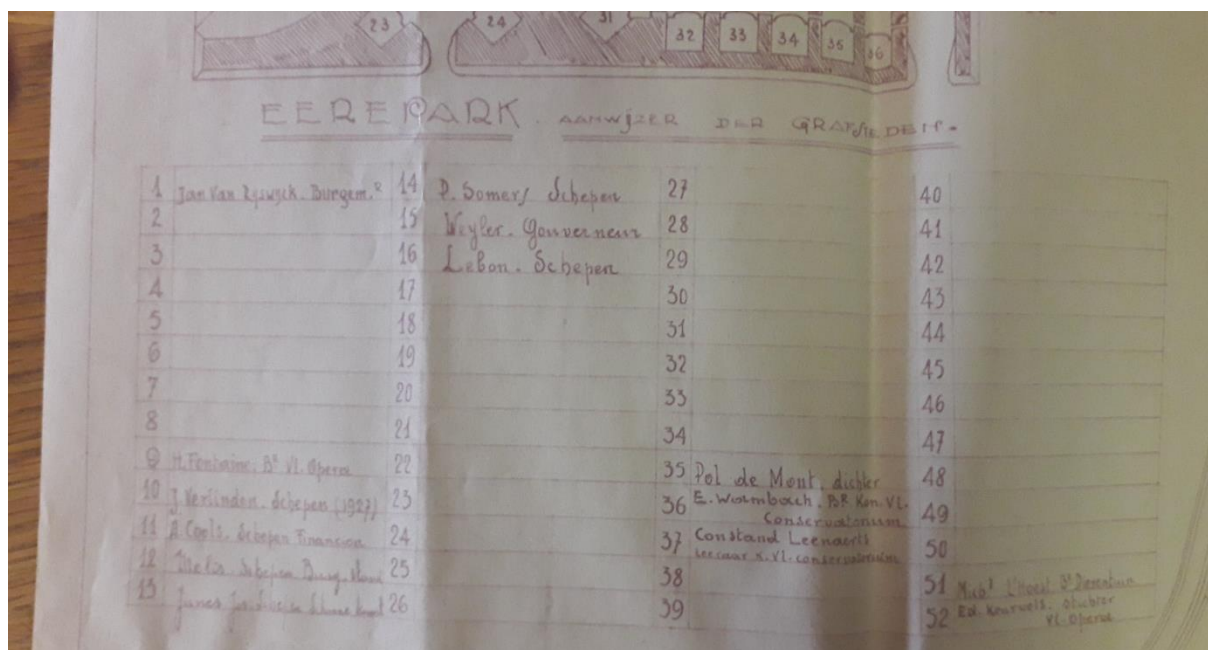
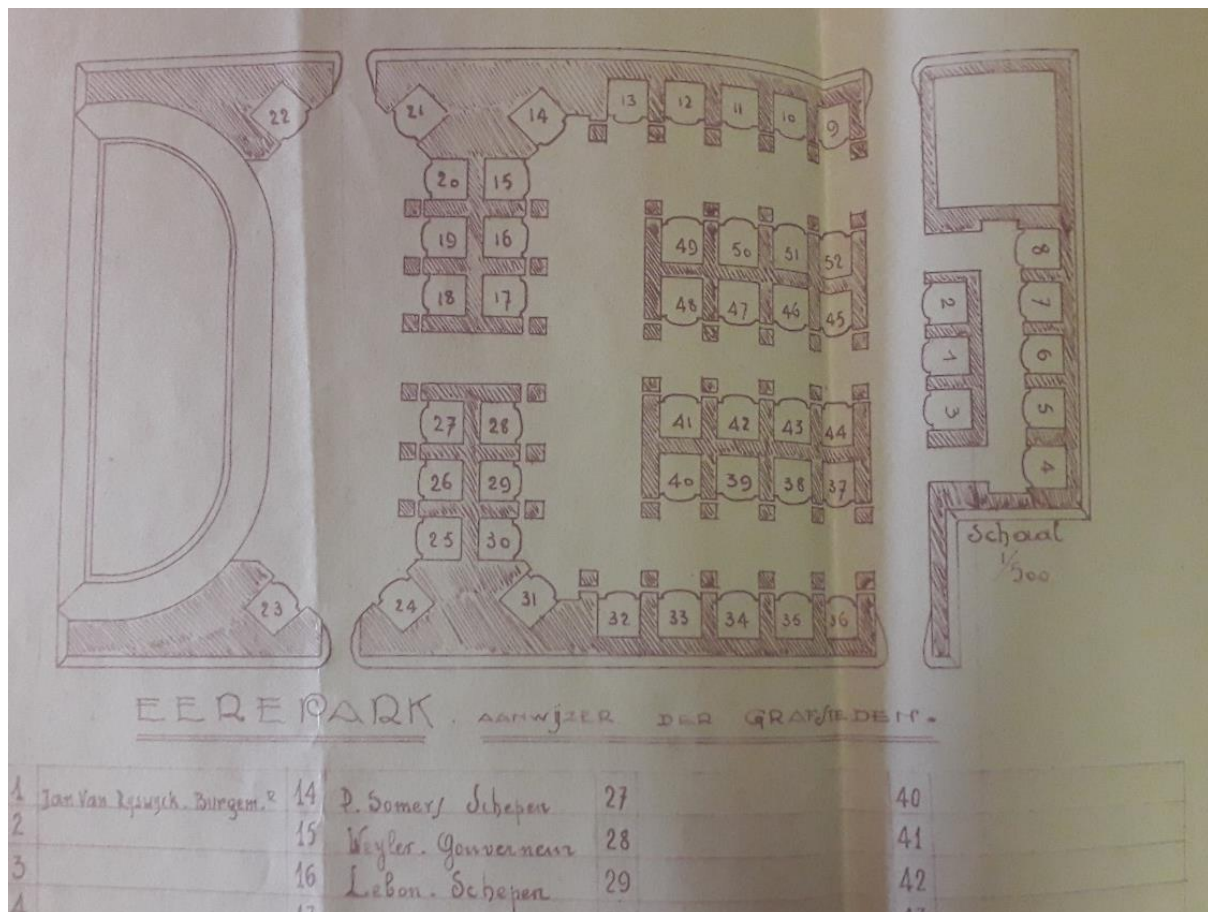

Figuur 5: plan (ongedateerd) van de stadsbouwmeester (onbekend) met ligging en invulling ereperken (bron: Felixarchief).

¹⁵ Brief inzake ereperken met referentie BP/81/752, d.d. 11/05/1981, directeur Fleur aan directeur Wolschaert (Mechelse begraafplaats)

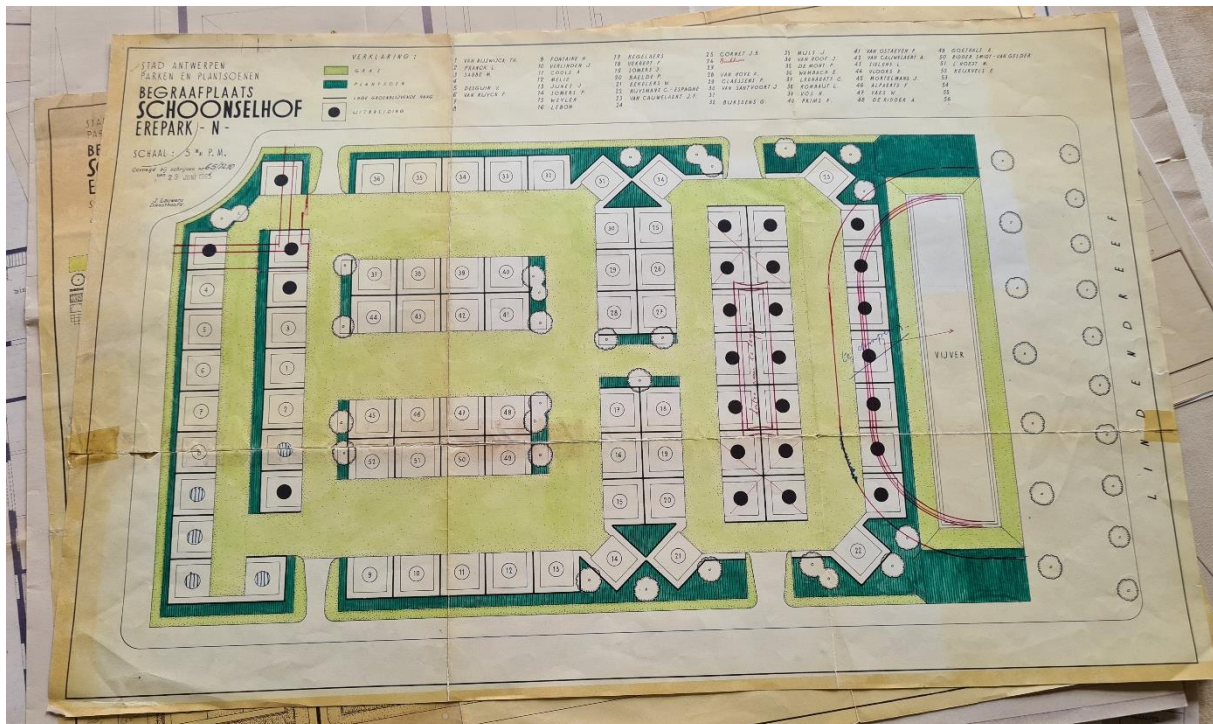
¹⁶ Bron: lijnboek 1921-1937, Schoonselhof (Felixarchief)

¹⁷ Deze overledenen in bevolen dienst kregen daar een gratis grafconcessie. Bovendien is aan elk van hun overlijdens een apart verhaal verbonden. In principe bestaat de mogelijkheid nog steeds om deze concessies te verlenen, alleen weten slechts weinigen van het bestaan van perk E.

Figuur 6: details van bovenstaand plan, met ligging en invulling van perk N. Op de lijst is P(iet) Somers, overleden in 1935 het jongste graf. Het plan dateert dus naar alle waarschijnlijkheid uit 1935 of kort nadien. Er zijn op dat ogenblik nog veel plaatsen vrij.

Een later plan uit 1956 toont ons dat er al flink wat invulling is gebeurd op het perk N¹⁸. Er zijn op dat ogenblik nog 9 plaatsen vrij. De zwarte bollen geven op dat ogenblik al aan welke uitbreidingen men overweegt. Men overweegt in het kader van deze uitbreiding om de aanwezige vijver te dempen (wat uiteindelijk nooit gebeurd is).

Figuur 7: plan gedateerd 23/06/1956, onder diensthooft J. Lauwers (bron: archief kasteel Schoonselhof).

In februari 1984 lezen we in een brief van bureelhoofd Lauwereins aan de toenmalige schepen van de begraafplaatsen dat het ereperk ei zo na vol is¹⁹. Er wordt duidelijk in verschillende decennia gezocht naar uitbreidingsmogelijkheden.

Een plan (vermoedelijk uit de jaren 1990) laat opnieuw zien dat men overweegt om de aanwezige vijver te dempen en een ingang te sluiten om plaats te maken voor meer graven. ook dit plan wordt uiteindelijk nooit gerealiseerd. Wel zien we dat in de brede middengangen enkele grafplaatsen bij gecreëerd werden, waaronder dat van Gerard Walschap (1989) en Willy Vrints (1991). Vandaag ligt de waterpartij echter nog steeds open. De graven in het midden van de gangen (behalve op de hoofdas) werden wel geplaatst.

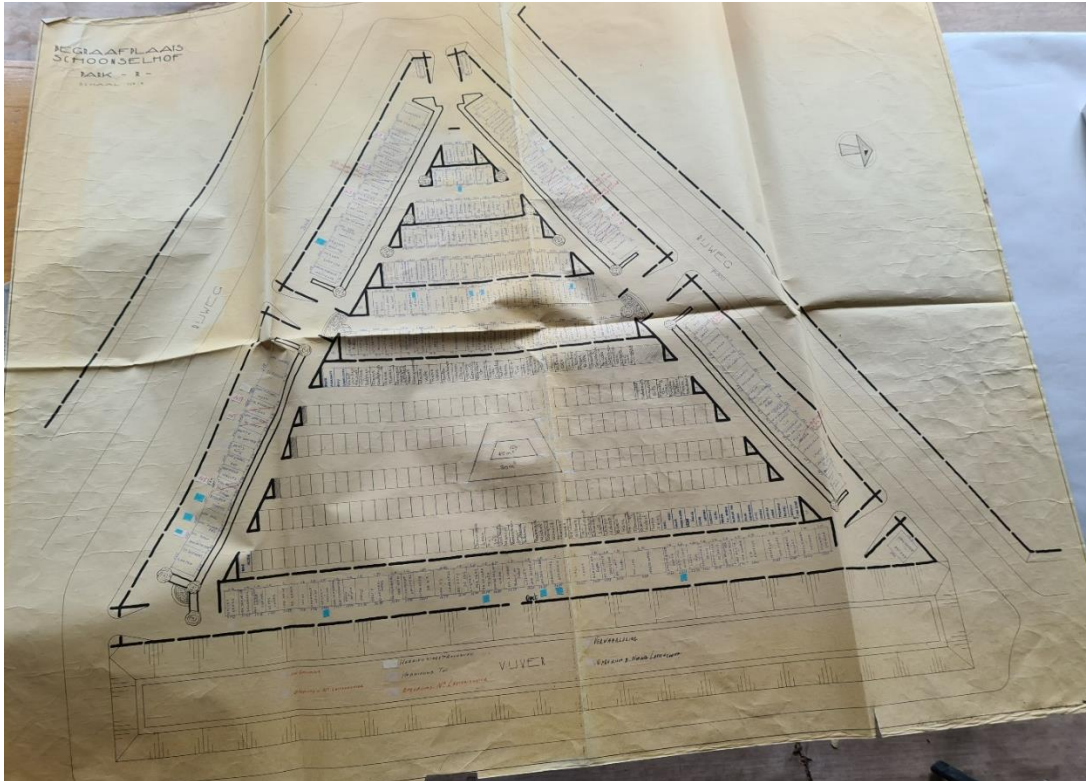
¹⁸ Dit perk wordt soms benoemd als het 'grote ereperk'.

¹⁹ Bron: Felixarchief

Figuur 8: situatie 2022. De waterpartij wordt aan het oog onttrokken door de brede (lage) taxushaag achter de rij graven (oostelijk). De noordelijke laan heeft enkele graven in het midden zoals voorzien op bovenstaand plan, waaronder dat van Gerard Walschap (voorgond).

Perk R komt eveneens kort na de opening van de begraafplaats in beeld als ereperk. Van dit perk zijn veel minder plannen bewaard. We zien dat hier aanvankelijk voorbehoud gebeurt voor kunstenaars, later werden hier eveneens prominenten aan toegevoegd. In het kasteelarchief vonden we enkel een (ongedateerd) plan, dat de driehoekige inrichting grotendeels documenteert, samen met de ligging van haagstructuren en waterkanten.

Perk R is tot op vandaag in gebruik, met recente begravingen zoals die van Robbe De Hert en Jos De Man²⁰.

Ook in de jaren 1990 en 2000 is het niet helemaal duidelijk welke criteria aan de basis liggen voor het begraven van een overledene op perk N of R. Collegebesluiten uit deze decennia geven weinig tot geen motivatie voor de keuze tussen beide perken en de reden waarom een aanvraag wordt ingediend op perk N of R. De beslissing om (vandaag enkel nog op perk R, in de toekomst ook op de perken ABCD)) te begraven ligt ook vandaag steeds bij het College van Burgemeester en Schepenen, dat aanvragen die binnenkomen via nabestaanden of raadsleden kan goedkeuren of weigeren.

De politiecodex (versie 2022) geeft daarbij volgende richtlijnen:

Artikel 669. Burgerlijke ereperken

§1. Het college van burgemeester en schepenen kan op advies van experts, een concessie verlenen op de burgerlijke ereperken van de begraafplaatsen. Dit gebeurt mits de betaling van een retributie of kosteloos. Als richtlijn om een concessie op een burgerlijk ereperk te verlenen, geldt dat de overledene maatschappelijk verdienstelijk was of bijdroeg aan de uitstraling van Antwerpen of haar districten²¹.

²⁰ 2020_CBS_07202 en 2021_CBS_03782 (raadpleegbaar op ebesluit.antwerpen.be – inhoud niet publiek).

²¹ https://assets.antwerpen.be/srv/assets/api/download/0a262474-d9a4-4c64-aa5c-6d3521afff18/politiecodex_versie_26_september_2022.pdf, p. 218 (geraadpleegd op 17/10/2022).

Er is één besluit (in het kader van een weigering) waarin deze criteria vermeld worden: collegebesluit d.d. 24/10/2014²². In de aanvraag d.d. 2018_CBS_03623 (aanvraag Joseph Kersting) lezen we volgende aanvullende criteria voor het burgerlijk ereperk (R):

Voor bijzetting van mandatarissen:

- *De titel van “Minister van staat”*
- *Het ministeriële ambt*
- *Het ambt van provinciegouverneur*
- *Het ambt van burgemeester of districtsvoorzitter*
- *Het ambt van schepen*
- *Een mandaat als gemeenteraadslid van de stad Antwerpen of provincieraadslid van de provincie Antwerpen*

Voor alle civiele bijzettingen en bijzetting van politiek mandatarissen:

Het bestaan van een eenduidige band met de stad Antwerpen:

- *Hebben bijgedragen tot de uitstraling van Antwerpen*
- *Een grote verdienste hebben voor Antwerpen (het gaat dan om overledene die ofwel “algemeen erkend” zijn als verdienstelijk of zich hebben ingezet voor kwesties die vandaag als maatschappelijk positief worden beoordeeld door alle geledingen van de bevolking)*
- *De stadssecretaris concludeert dat niet in voldoende mate aan de criteria voldaan is. Hij adviseert het college negatief voor de bijzetting van Joseph Kersting op het burgerlijk ereperk van de begraafplaats Schoonselhof²³.*

Perk GH

Na de oprichting van perken N en R zou het nog tot 1945 duren vooraleer er een ereperk ontstond op ‘eilandje G-H’, met als oudste graf dat van Albert De Schacht (1945). Ook hier voorzag men plaatsen voor Antwerpse raadsleden, directeurs stadspersoneel, enz.²⁴ Er werden geen plannen van aanleg gevonden of archiefdocumenten die verwijzen naar het ontstaan van dit perk.

Ereperken in de toekomst

Ook vandaag is er nood om nieuwe ereperken uit te bouwen, gezien de beperkte plaats die nog aanwezig is op perk R, dat vandaag het meest actief is. Daarvoor komen de recent ontruimde perken A, B, C en D in aanmerking, waar een nieuwe aanleg voorzien wordt. De heraanleg gebeurt volgens een plan opgemaakt door de dienst Stadsbeheer. De heraanleg van de perken C en D is anno 2022 volop bezig en ze worden voorzien voor oplevering in de loop van 2023. Gekozen werd voor twee organisch ontworpen eretuinen die doorwandelbaar zijn: één met een botanisch en een ander met een natuurlijk karakter. De oude structuren van rechte lijnen met graven wordt omgevormd in

²² Het collegebesluit in kwestie 2014_CBS_10918 - Grafconcessies - Bijzetting op burgerlijke ereperken.

Adviesbevoegdheid – Goedkeuring is echter niet openbaar raadpleegbaar in de ebesluit-omgeving

²³ <https://ebesluit.antwerpen.be/zittingen/17.1002.4330.4606/agendapunten/18.0416.4862.9099> (geraadpleegd op 17/10/2022).

²⁴ Brief van directeur Gaubomme aan schepen begraafplaatsen, d.d. 16/1/1970.

Geïntegreerd beheersplan Schoonselhof Antwerpen – INTRO Cultuur en Media – 2023

PERKNOTA EREPERKEN

elliptische figuren tussen dewelke men kan wandelen. Het Middelheim geeft een kunstwerk in bruikleen van beeldhouwer Joris Minne dat Antwerpen uitbeeldt.

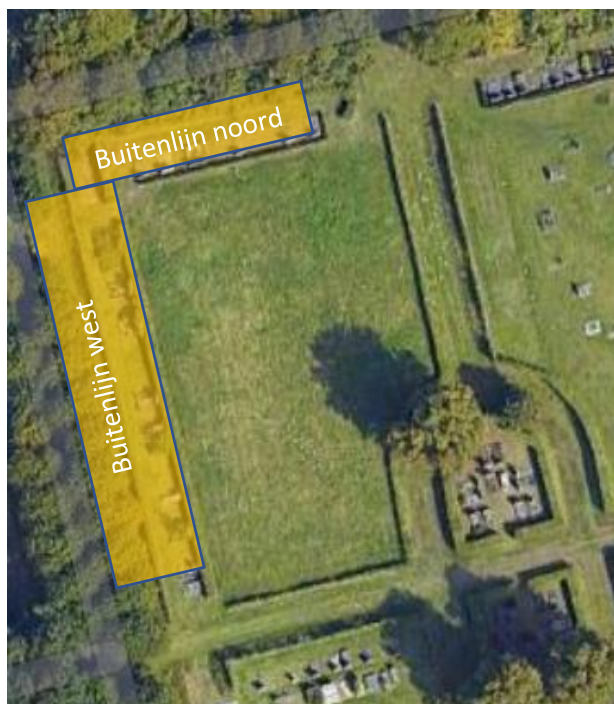
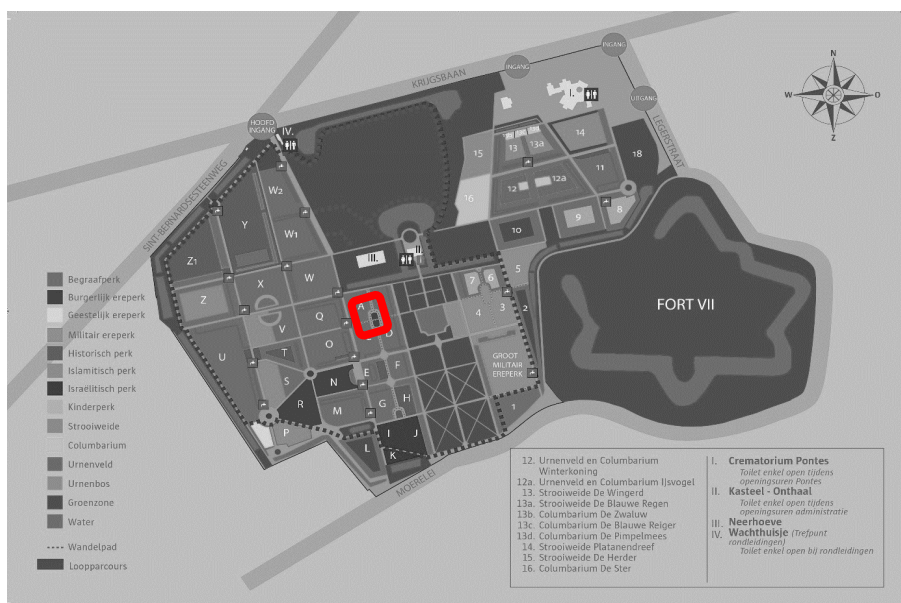
3. Inventarisatie

3.1. Perk 1

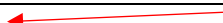
Omwille van de militaire aard van het eerste perk dat hier werd ingericht, wordt perk 1 in de nota 'Krijgsbegraafplaatsen' besproken.

3.2. Perk A en eilandje ABCD

3.2.1. Algemeen plan en plan met nummering van lijnen en nummerrichting

Figuur 9: links: perken ABCD met het eilandje waar vandaag nog eregraven liggen. Rechts: perk A werd recent ontruimd, enkel de buitenlijnen zijn nog deels bewaard.

Legende van de onderstaande kaart met nummering van lijnen en nummerrichting	
30 Oost	Rijnummer of naam van de rij (gebonden aan windrichting)
	Nummerrichting (van laag naar hoog, de pijl wijst steeds naar het hoogste nummer)
	Rij (omgeeft alle graven die tot deze rij behoren)

Figuur 10: plan met nummering van de graven in eiland ABCD (in dit eilandje zijn er enkel grafnummers, geen lijnnummers)

3.2.2. Algemene bespreking

Funerair:

- Enkel buitenlijnen West en Noord bleven bewaard, het binnenperk werd geruimd en ontkneld in 2020-2021.
- Het eilandje ABCD bleef volledig bewaard, de graven liggen hier in diverse oriëntaties
- De nog aanwezige graven zijn allen concessies, waarvan sommigen destijds kosteloos door de Stad Antwerpen aan de familie ter beschikking werden gesteld (voor eregraven, op ABCD, mogelijk ook op A)
- Materiaalgebruik: het perk heeft een heel gemengd materiaalgebruik, met voornamelijk blauwe hardsteen, maar ook graniet, brons, marmer, etc.
- Er liggen graven met een uniek of bijzonder ontwerp (zie onderstaande tabel: graf van Walter Van Kuyck).
- Stijlgebruik: vooral op ABCD zien we veel diverse stijlen, van eclectisch tot vroeg modernisme.
- Enkele graven zijn in peterschap gegeven.
- Momenteel wordt er op dit perk niet meer actief begraven. Dit zal – toch zeker voor het binnenperk – in de toekomst wel veranderen.

Groen en verharding

- Geen haagstructuren in het binnenperk, enkel haagstructuren tussen binnen- en buitenlijnen.
- Weinig zaailingen of woekerende beplantingen.
- Gelegen aan een brede boulevard (één van de hoofdassen van het Schoonselhof, zowel als kasteeldomein, als begraafplaats) met monumentale bomen
- Er is weinig beplanting op de graven (deze werd mogelijk reeds verwijderd in het verleden).
- Het perk werd bij aanleg opgehoogd
- Alle paden op het perk zijn ingezaaid met gras. Er is geen verharding aanwezig.

Buitenlijn west, perk A: Historisch - één van de eerste graven (maart 1922) dat als concessie is aangelegd op het perk A. Het is één van de weinig van de eerste graven die hier gekomen zijn, dat vandaag nog bewaard gebleven is. Het betreft het graf van stadsarchivaris Jos. Vandenbranden. Het graf draagt symboliek die verwijst naar zijn rol als archivaris. We vinden onder meer het embleem van de stad, boeken en tal van verwijzingen naar de kunsten.

	Buitenlijn west: artistiek. Graf met een bronzen beeld van Oscar Jespers. In het stenen deel zien we nog art nouveau doorwerken
	ABCD - Architecturaal: graf van architect/stadsbouwmeester (en ten dele ook ontwerper van het Schoonselhof) Emiel Van Averbek Blauwe hardsteen en brons, art deco/modernisme
	ABCD – architecturaal: graf van architect Alexis van Mechelen (eveneens ten dele ontwerper van het Schoonselhof als begraafplaats). Graf met eclectische elementen (referentie naar elementen van de bouwkunst).

	ABCD – artistiek: graf van Pierre Bourla Marmeren plaat met verweerde epigrafie
	ABCD – personaliteiten (politiek) graf van Christ Mahlman, met art deco/vroeg-modernistische kenmerken Bronzen portretmedaillon in reliëf van Albert Poels
	ABCD – artistiek: graf van Alice Nahon Het graf is in peterschap

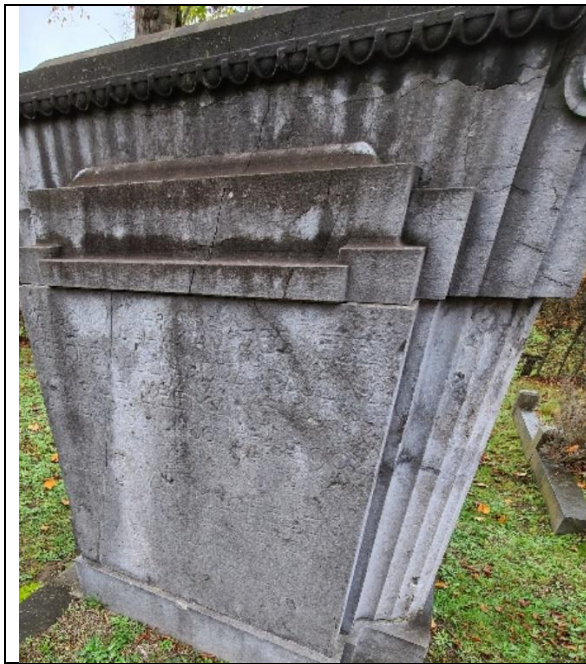

ABCD – architect Walter Van Kuyck (zoon van Frans Van Kuyck)
Beide grafstenen voor vader en zoon zijn identiek qua uitvoering/materiaalgebruik

3.2.3. Algemene toestand en schadebeschrijving

De graven op perk A en ABCD vertonen gelijkaardige schade die we ook bij de meeste historische graven aantreffen. De graven zijn echter nog in relatief goede staat. Er zijn ook beduidend minder stabiliteitsproblemen op deze perken dan vb. op Z1 of Y. Onderstaand vatten we de meest voorkomende schadebeelden samen:

	Ontstaan van patine op kalkzandsteen. Voorstel maatregel: Het graf dient gereinigd te worden om de epigrafie leesbaar te maken. Reiniging dient echter te gebeuren met grote voorzichtigheid en het aanbrengen van een waterafstotende laag.
	Op ABCD zijn er ook vlakke zerken die breuken of barsten vertonen.

De epigrafie van deze grafsteen schilfert af, mogelijk na een eerdere té ingrijpende reiniging.

Het marmer in deze stèle is versuikerd en komt stilaan bol te staan.

Voorstel maatregel

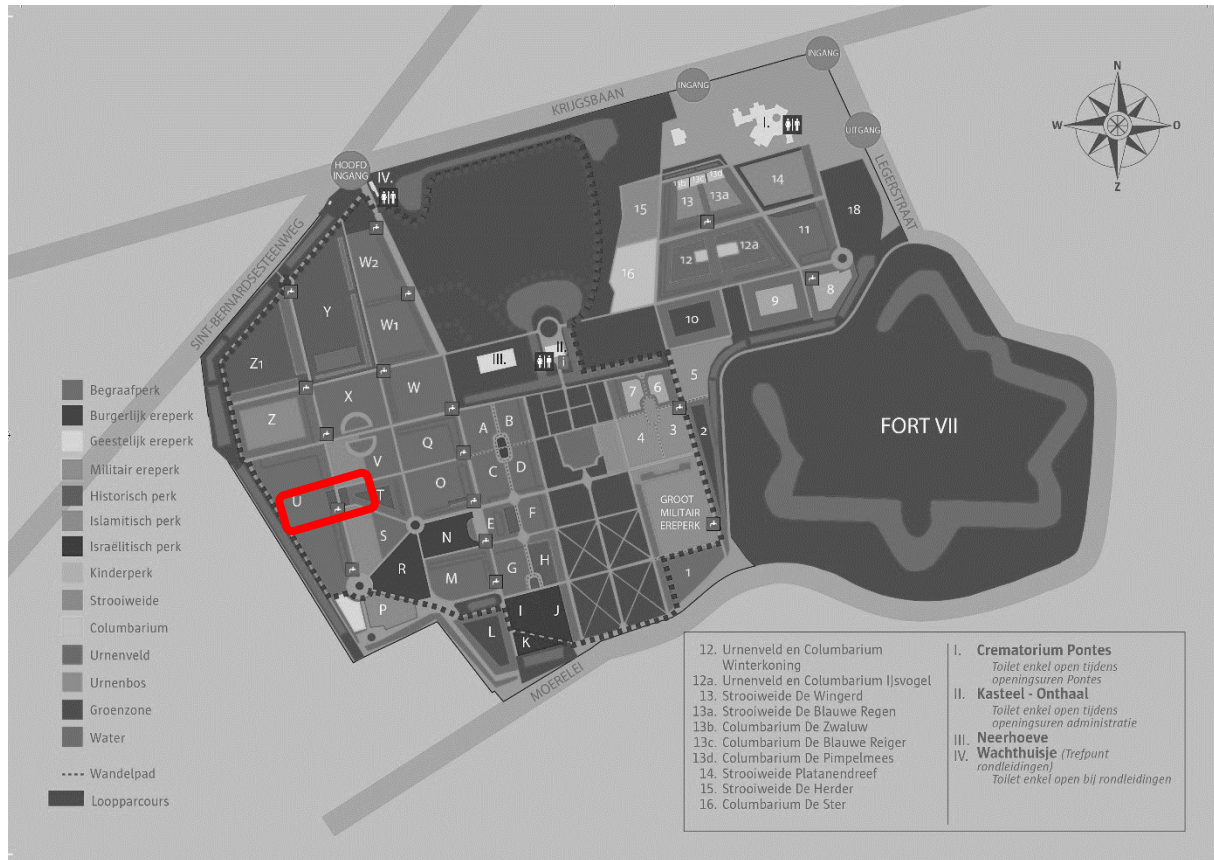
Dit heeft een ingrijpend effect op de epigrafie, die binnen relatief korte tijd onleesbaar zal zijn. Restauratie van marmer met versuikeringsverschijnselen is nog steeds niet mogelijk, het vervangen van de marmereen plaat is de enige oplossing.

Op enkele graven ligt los organisch afval, dat wildgroei van planten in de hand kan gaan werken.

3.3. Perk U (rij G1)

3.3.1. Algemeen plan en plan met nummering van lijnen en nummerrichting

Legende van de onderstaande kaart met nummering van lijnen en nummerrichting	
30 Oost	Rijnummer of naam van de rij (gebonden aan windrichting)
	Nummerrichting (van laag naar hoog, de pijl wijst steeds naar het hoogste nummer)
	Rij (omgeeft alle graven die tot deze rij behoren)

Figuur 11: plan met aanduiding van de nummerrichting

3.3.2. Algemene bespreking

Funerair:

- De lijn UG1 is niet helemaal intact. Er zijn enkele open plaatsen (weggenomen concessies)
- Helemaal achteraan in de rij zijn eveneens recente graven toegevoegd
- De nog aanwezige graven zijn allen concessies, waarvan een aantal destijds kosteloos door de stad Antwerpen aan de familie ter beschikking werden gesteld (voor eregraven). Deze graven werden ook op kosten van de Stad overgebracht van de Kielbegraafplaats naar hun huidige rustplaats
- Eén of enkele graven zijn in peterschap. Bij het graf van François De Cock is dat vermeld met een plaatje. Er zijn geen graven in bruikleen aanwezig op deze rij. Graven met historisch belang worden echter niet geruimd om er bruikleengraven van te maken.
- Er komen eclectische stijlen voor, naast een uitzonderlijk graf in neo-Egyptische stijl.
- Qua materialen komt er op dit perk hoofdzakelijk blauwe hardsteen voor. Ook metaal (voor omheiningen en sculpturale elementen) Marmer komt slechts zelden voor, vooral voor epigrafie.
- De toestand van de graven is op één graf (dat van Harry Peters) na relatief goed.

- Een relatief groot aantal graven in deze rij verwijzen met hun symboliek naar het vrije denken, vrijzinnigheid en vrijmetselarij, met symbolen als een urne met rouwdoek, een fakkel/vlam, passer en winkelhaak, ... Of dit eerder toevallig was, of toch bedoeld, kon niet uit de beschikbare archiefstukken worden afgeleid. Er wordt niet meer actief begraven op dit perk. De graven die hier aanwezig zijn kunnen gelden als onderdeel van historische ereperken.

	Urne met rouwdoek en vlam
	Weergave van de fakkel en/of de fakkel van het vrij onderzoek en het vrije denken
	Passer en winkelhaak als verwijzing naar vrijmetselarij

Groen en verharding

- De haagstructuur achter de rug van de graven werd door de ontwerper mee ingetekend op plan. De andere tegenoverliggende haag niet.
- Weinig zaailingen of woekerende beplantingen.
- Er is weinig beplanting op de graven (deze werd mogelijk reeds verwijderd in het verleden).
- Het perk werd bij aanleg opgehoogd
- Alle paden op het perk zijn ingezaaid met gras. Er is geen verharding aanwezig, vermits er enkel wandelverkeer verwacht wordt.

3.3.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit

De rij UG1 wordt gekenmerkt door monumentale graven, waarvan sommigen met ronduit architecturale allures. De rij keek oorspronkelijk (zie plan in historische nota) uit op het ossuariumveld, maar er werden modernere rijen tegenover de graven aangelegd, rug aan rug en gescheiden met een hoge haag. Alhoewel de haag vandaag een sterk lineair beeld geeft, was ze dus aan de zijde van het ossuarium in principe niet voorzien.

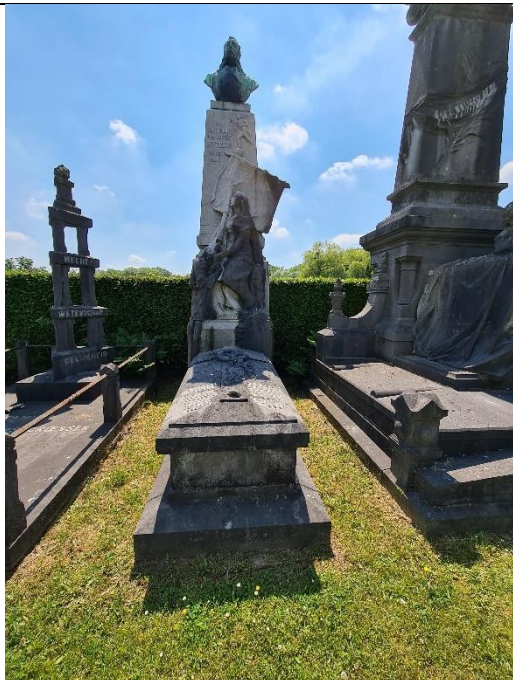

In de rij liggen verschillende graven die getuigen van een uniek ontwerp of die ontworpen werden door bekende architecten of ontwerpers. We vinden ontwerpen terug van onder meer de Brusselse architect Adolphe Samyn en werken van meerdere bekende beeldhouwers. Op het perk liggen tal van personaliteiten: bekende architecten, schrijvers, componisten, schilders en politieke figuren. Veel van deze figuren waren bovendien liberaal, vrijzinnig of vrijmetselaar. Hoe de keuze gemaakt werd en waarom ze precies naar deze rij werden overgebracht van op de Kielbegraafplaats blijkt niet uit de geconsulteerde archiefstukken. Deze rij bevestigt echter wel wat het Schoonselhof op dit vlak wel uniek maakt: er liggen bijzonder veel maçonnieke graven op deze begraafplaats en deze rij maakt deze aanwezigheid bijzonder zichtbaar.

Graftypes, symboliek, architecturale elementen	
	Er zijn meerdere graven van het type 'sarcofaag'. Er liggen ook meerdere kunstschilders op deze rij, waaronder - Albert Crahay - Gustaaf De Lattin Junior - Jan Portielje Op dit graf ligt een schilderspalet, als verwijzing naar de artistieke verdiensten van de overledene.
	Graf van architect Emile Thielens, architect olifantenviljoen, het gebouw van de Gascompagnie aan de Meir, de muziekkiosk op de Groenplaats en vele andere gebouwen in en rond Antwerpen.
	In de rij vinden we enkele onafgewerkte zuilen, als symbool voor een te vroeg afgebroken leven.

Het graf van Harry Peters heeft een uniek ontwerp, dat verwijst naar zijn vrijzinnige levenshouding (ook de fakkel bovenaan wijst hierop). We lezen de woorden:

- Licht, recht, rede
- Waarheid, wetenschap, ontvoogding
- Vrijheid, gelijkheid, broedermin
-

Het grafmonument van Jozef De Visch (stichter Rubenskring) werd ontworpen door beeldhouwer Alfons (Albert) Baggen

Het graf van Louis Dousselaere²⁵ werd ontworpen door architect Ferdinand Dermond. Het beeldhouwwerk is van Arthur Pierre.

Het grafmonument van Isidore Eyerman is een ontwerp van de Brusselse architect **Adolphe Samyn**. Samyn bouwde in de context van vrijmetselarij veel gebouwen en monumenten met referenties naar neo-Egyptische stijlen en invloeden uit Azië en het Midden Oosten. Hij ontwierp onder meer het monumentale mausoleum Goblet d'Alviella in Court Saint-Etienne en de Egyptiserende vrijmetselaarstempel in de Peterseliestraat te Brussel.

Met dit graf wordt de link van Isidore Eyerman met de vrijmetselarij duidelijk gelegd. Eyerman was lid van de Antwerpse loge 'Les Amis du Commerce et du Persévérance Réunis'.

Eyerman bekleedde diverse hoge functies in het Belgische Grootosten. Hij speelde ook een grote rol in de kerkhovenkwestie die in de tweede helft van de negentiende eeuw stilstond bij seculier begraven.

²⁵ Het graf is volgens verschillende bronnen gelegateerd door de overledenen. Zie onder meer: <https://www.schoonselhof.be/schoonselhofdf/dousselaere%20louis.html>. Dit betekent dat het graf op deze manier automatisch in onderhoud van de stad is gekomen.

Ter vergelijking: het graf van de familie Goblet d'Alviella te Court-Saint-Étienne, eveneens een ontwerp van Adolphe Samyn

3.3.4. Algemene toestand en schadebeschrijving

De graven op dit perk vertonen gelijkaardige schadebeelden als de graven op de historische perken, gaande van de typische verwerking met breuken en barsten en slecht leesbare epigrafie tot gevolg. Er zijn op deze rij veel minder zaailingen, omdat er geen esdoorns of andere bomen die veel zaailingen genereren in de buurt liggen. De onderliggende structuren van de graven zijn duidelijk allemaal relatief stabiel, waardoor de graven weinig problemen met stabiliteit lijken te kennen.

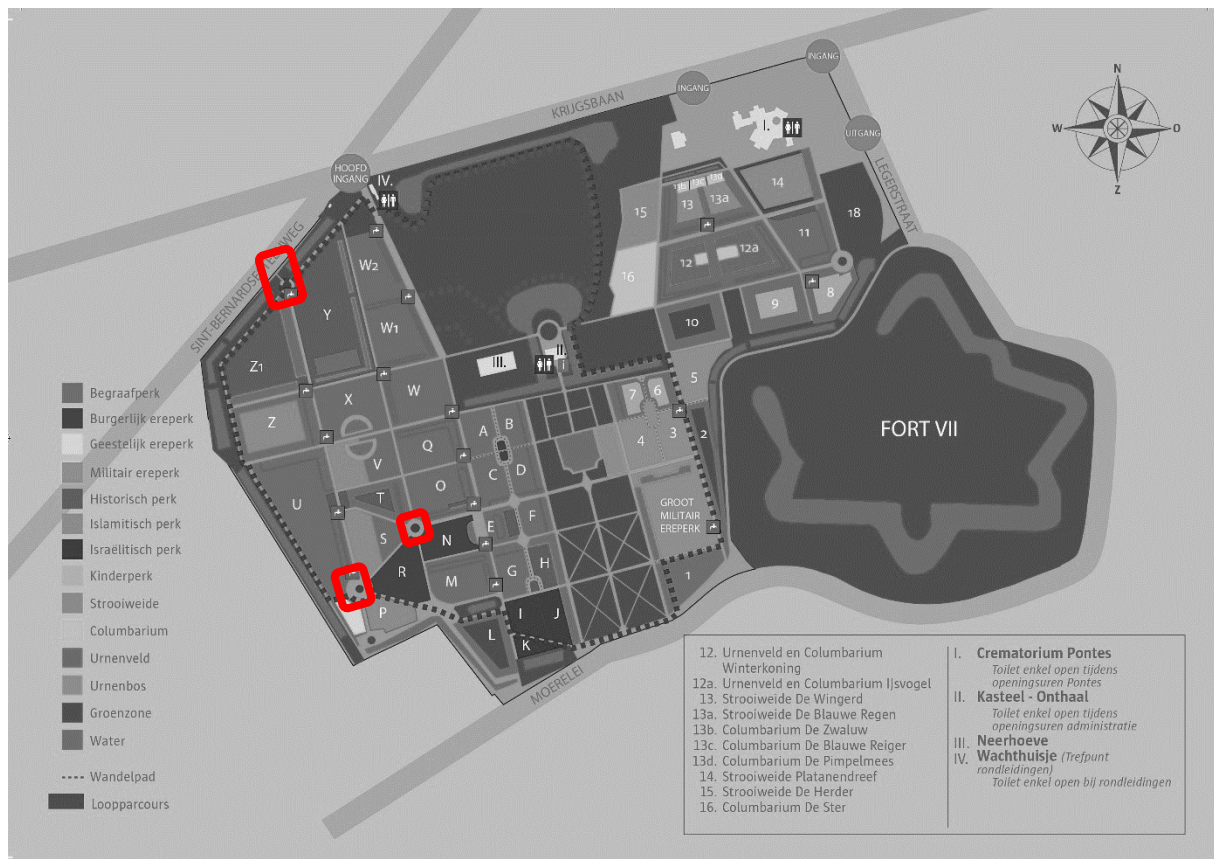
Het enige graf dat echt ernstige stabiliteitsproblemen en schadebeelden kent is dat van Harry Peters, dat prioriteit moet krijgen voor restauratie (en ook omwille van de conservatie van het unieke ontwerp en de unieke symboliek van dit graf als getuigenis van een humanistische levensvisie).

Figuur 12: Het middendeel van de toren op dit graf heeft een gebarsten steunelement (ontstaan door roestvorming van het bindende metalen element in het midden van het steunelement). Brokstukken liggen al her en der verspreid over het platform van het grafteken.

3.4. Eregraven langs boulevards en op rotondes

3.4.1. Liggingplan

Eregraven op rotondes

Peter Benoit

- Gelegen op de rotonde tussen perken Y en Z1

Henri Leys - Gelegen aan de kruisingen tussen perken U, P, R en S	
Leopold De Wael - Gelegen aan de kruisingen tussen perken T, S, R, N en O	

Graven op boulevard tussen T en U	
Ten oosten van de boulevard (zijde perk T): - Herman Van den Reeck - Hendrik Conscience (in het midden) - Edward Coremans	
Ten westen van de boulevard (zijde perk U): - Torfs - Mertens - Victor Driessens - Julius De Geyter	

3.4.2. Algemene bespreking

Alle graven van deze categorie werden opgenomen in de inventaris van vzw Grafzerkje (www.schoonselhof.be).

Er wordt in deze zones niet meer actief begraven. De graven die hier aanwezig zijn kunnen gelden als onderdeel van historische ereperken.

Eregraven op rotondes	
Peter Benoit Funerair: - Beeld van Arthur Pierre met symbolische verwijzing (personificaties) naar de composities van Benoit (onder meer Lucifer, De Elzenkoning en Charlotte Corday) - Beeld en portretreliëf in brons, omgeven door een opbouw in aarde, blauwe hardsteen en breuksteen Groen en verharding: - Omgeven door gras, de rotonde zelf is geasfalteerd. - Beplantingen rond het beeld (wisselend)	

Henri Leys

Funerair

- Enkel een kleine grafplaat, zonder symboliek, grafplaat werd eind jaren 1950 geplaatst, samen met andere gelijkaardige grafplaten op graven in de ereperken (onder meer Emile Wambach, Constant De Kinder, Flor Alpaerts, ...)

Groen en verharding

- Omgeven door een lage ronde haagstructuur
- Omgeven door gras
- De rotonde zelf is geasfalteerd
- Rond de rotonde (buitenzijde) staat een bomenrij

Leopold De Wael

Funerair

- Grafmonument in brons en blauwe hardsteen
- De engel op het graf hield vroeger een bazuin vast, deze is verdwenen (deze werd onvreemd en ondanks het formaat tot op heden niet teruggevonden)
- Symboliek met engel (en bazuin) om roem te bezingen, kistmotief helemaal bovenaan

Groen en verharding

- Omgeven door gras
- Omgeven door een lage haagstructuur
- De rotonde zelf is geasfalteerd
- Rond de rotonde (buitenzijde) staat een bomenrij

Graven op boulevard tussen T en U	
Funerair - Symboliek die verwijst naar de verwezenlijkingen van de componisten, schrijvers, ... - Graven van personaliteiten, al zijn de graven figuren als Herman Van den Reek pas veel later bijgezet. - Graven in blauwe hardsteen, kalkzandsteen, ... - Graven voorzien van bronzen beelden gemaakt door diverse beeldhouwers - Verschillende overledenen zijn geportretteerd: ten voeten uit of in een portretreliëf Groen en verharding - Omgeven door lavasteentjes met beplantingen. Dit maakt betreden van de ruimte rond de graven relatief moeilijk. Het verdient aanbeveling om na te denken over een andere inrichting, zodat de graven beter te bereiken zijn (onder meer voor nabestaanden). - Op de centrale boulevard staan aan weerszijden bomenrijen - Er zijn geen haagstructuren aanwezig - De graven liggen lager dan de opgehoogde perken - Obelisk op het graf van de blinde geschiedkundige Karel Lodewijk Torfs als eerbetoon voor zijn werk - De letters alpha en omega als memento mori op het graf van geschiedschrijver Frans Hendrik Mertens - Eikentakken op de graven van De Geyter en Conscience als verwijzing naar hun werken, die net als de eik nooit sterven.	 Julius De Geyter

Symboliek

- Julius De Geyter: de lier (toondichter), boeken met titels verwijzend naar zijn composities zoals Geuzenlied en Rubenscantate
- Victor Driessens: graf met portretreliëf van de overledene
- Hendrik Conscience: leeuw verwijst naar 'De Leeuw van Vlaanderen'
- Hendrik Conscience: de auteur geportretteerd op zijn sterfbed, bedekt met vlag met opschrift verwijzend naar de taal die hem groot maakte.
- Herman Van den Reeck: moeder die het lichaam van haar dode zoon toont aan de wereld

Frans Hendrik Mertens

Driessens

Victor

Graven van Herman Van den Reeck, Hendrik Conscience en Edward Coremans

Karel Lodewijk Torfs

De primaire functie van de ruimte komt op deze plekken bijzonder vaak in aanraking met de tertiaire functie: veel bezoekers wandelen rond om de bekende namen uit het 19de-eeuwse te leren kennen of te herontdekken. Ook gidsen stoppen bijna altijd op dit bij één of meerdere van deze graven. Vermits het hier gaat om graven waarin niet meer actief begraven wordt vallen de functies op een mooie wijze samen als eerbetoon aan de prestaties van de overledenen (die vaak nog bekend zijn of weer herontdekt kunnen worden via de graven en de verhalen die hieraan verbonden zijn).

3.4.3. Algemene toestand en schadebeschrijving

De graven zijn in goede toestand en worden zeer regelmatig onderhouden.

Het graf van Leopold De Wael werd wel reeds het slachtoffer van diefstal (ontbrekende bazuin).

De graven van Torfs en Mertens kunnen met een zachte reiniging en coating en aangepaste behandeling voor de letters opnieuw leesbaar gemaakt worden (wat nu niet het geval is).

De graven vertonen geen tekenen van stabiliteitsproblemen. Dringende ingrepen op dat vlak zijn niet nodig.

De beplanting op de perken tussen TU vraagt wel veel aandacht, door de aanwezigheid van lavasteentjes, al beoogt deze bodembedekking net minder werk met wieden. Dit heeft ook een impact op het beeld van deze graven.

3.5. Perk N

3.5.1. Algemeen plan en nummering van de graven

Figuur 13: Op perk N werd elk graf afzonderlijk genummerd, er zijn geen lijnummers.

3.5.2. Algemene bespreking

Alle graven op dit perk zijn opgenomen in de inventaris van vzw Grafzerkje (www.schoonselhof.be).

Funerair

- Perk N heeft geen buitenlijnen, alle graven zijn naar binnen georiënteerd.
- De graven liggen op dit perk erg ver van elkaar (er zijn grotere tussenafstanden tussen de graven), dit versterkt het beeld als ereperk. De graven liggen niet in aansluitende rijen, er ontstaat hier geen beeld van rechte 'grijze rijen'.
- Een groot aantal graven kent een uniek ontwerp van diverse architecten en ontwerpers
- Enkele graven hebben gelijkaardige grafplaten, aangebracht door de Stad in de jaren 1950. Mogelijk is de moeilijke economische periode na het einde van WOII hier een reden voor deze vormgeving. Er was op dat ogenblik ook een schaarste aan natuursteen voor graftekens.
- Op het perk worden diverse materialen gebruikt, ook modernere materialen zoals graniet komen hier voor.
- De graftekens weerspiegelen allen 20ste-eeuwse stijlen, met veel modernistische en expressionistische invloeden.
- De symboliek op de graven verwijst vaak naar de realisaties van de overledenen, of naar hun connecties met onder meer beeldhouwers, ontwerpers en culturele netwerken/verenigingen.
- De primaire functie van de ruimte komt op dit perk bijzonder vaak in aanraking met de tertiaire functie: veel bezoekers wandelen rond om de bekende namen uit het 20ste-eeuwse collectieve geheugen terug te vinden en mijmeren (luidop) over de namen die ze hier zien. Ook gidsen stoppen bijna altijd op dit perk. Vermits er weinig echt recente graven op dit perk liggen valt samenkomst van beide functies nog relatief mee.
- De (voorlopig?) laatste bijbegraving dateert van minder dan 10 jaar geleden. Er wordt dus nog steeds actief (bij)begraven op dit perk. De primaire functie is hier dus sterker intact, al is er zeker ook al een aantal graven aanwezig dat eerder een historisch karakter heeft gekregen. Het perk is op een tweetal beschikbare plaatsen na nagenoeg volzet.

Groen en verharding

- Tal van sierstruiken en sierbomen zijn in dit perk aangeplant, om het perk een duidelijk landschap als park te geven. Het landschapsontwerp straalt ook een tijdsgeest uit, passend bij de visie op landschap ten tijde van aanleg en gebruik.
- De lanen tussen de graven zijn relatief breed.
- Het park is omgeven door grote bomenrijen

3.5.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit

Door de ruime schikking en de bijzondere aard van de beplanting krijgt dit perk een apart karakter als perk met echte ere- en parkallures. Er is een bijzonder grote variatie aan parkplanten in dit perk (qua beplanting, met aandacht voor groenblijvers (conifeersoorten) en verkleurende planten (bij bladval).

Het perk is sterk opgehoogd, de toegangen zijn aan de noordzijde versterkt met kasseien.

De graven liggen ver uit elkaar, op brede graslanen. In twee van deze lanen zijn graven in het midden toegevoegd (zoals blijkt uit de historische nota gebeurde dit door de aanname dat er plaatsgebrek zou ontstaan op het perk. Onder meer het graf van Gerard Walschap (op de voorgrond van onderstaande foto) werd zo ingeplant.

Op de centrale as (oost-west) liggen geen graven in het middendeel van de laan. De graven liggen ook hier ver uit elkaar. Opvallend zijn hier de diverse hoogtes die de sierbomen en -struiken hebben. De graven met unieke ontwerpen trekken binnen dit bijzondere kader de aandacht naar zich toe.

Het perk herbergt graven diverse personaliteiten, waaronder politici (lokaal Antwerps en nationaal), (Vlaamse) componisten, letterkundigen/schrijvers en beeldhouwers.

Het perk wordt gekenmerkt door erg diverse graven, gemaakt in diverse periodes, diverse materialen en door diverse ontwerpers. Onderstaand geven we een greep van bijzonderheden. De symboliek zoals we die kunnen vinden op de (ere)perken Z1 en Y, is hier grotendeels verdwenen, vermits alle graven dateren uit de 20ste eeuw (en 21ste eeuw. We vinden hier voorbeelden van modernere materialen (zoals graniet), en recentere stijlen zoals art deco en expressionisme.

Artistiek: De treurende engel van Oscar Jespers (expressionisme) is een beeldbepalend element op dit perk. Het beeld werd pas geplaatst in 1937, het grafteken werd in 1952 overgebracht naar de huidige locatie op het ereperk.

Het graf komt vaak in beeld bij mediareportering over het literaire en artistieke aspect van het Schoonselhof.

	Artistiek: het graf van Alfons De Ridder, alias Willem Elsschot is deels vervaardigd uit kalkzandsteen. De treurberk op het graf symboliseert de treurnis, het bankje dat hier vroeger stond is echter verdwenen.
	Architecturaal: Het graf van Pol De Mont is een ontwerp van diens zoon, architect Frits De Mont, en heeft sterke art deco allures.
	Eind jaren 1950 kregen tal van graven (die op dat moment klaarblijkelijk nog geen permanent grafteken hadden gekregen) een gelijkvormige grafplaat. De grafplaten werden gemaakt in blauwe hardsteen. Onder meer op de graven van Constant De Kinder (R), Henri Leys, Emile Wambach (N) enz. vinden we nog deze grafplaten. Bij sommigen, zoals deze van Flor Alpaerts, werden de letters ingekleurd. Voorstel maatregel: Op termijn kan bekeken worden om voor deze rustplaatsen meer passende graftekens aan te brengen. Dit gebeurde in 2020 nog voor het graf van Lode Zielens.

	Artistiek: Op het graf van Emmanuel Bernaerts staat een bronzen beeld van beeldhouwer Lode Eyckermans. Diens graf ligt ook op Schoonselhof (perk R).
	Architecturaal: het grafteken van Jan Van Rijswijk is een ontwerp van Emiel Van Averbek, die ook betrokken was bij het ontwerp van het Schoonselhof en de monumentale ingang van de begraafplaats. Het grafteken is één van de grootste op dit perk en vormt met zijn strakke (vroege) art deco vormgeving en lichte graniet een sterk beeldbepalend element op dit perk.
	Historisch: het graf van Frans Van Kuyck werd overgebracht naar dit perk na zijn tijdelijke begraving in het Sterrenbos (1915). Hij geldt als de bezieler van het Schoonselhof als begraafplaats. Het graf is erg eenvoudig en moeilijk leesbaar (vooral bij regen), maar is in feite één van de belangrijkste graven in relatie tot deze site. Voorstel maatregel: met een bordje of QR code het belang van dit graf en deze persoon duiden voor deze begraafplaats.

Eén van de meest recente graven op dit perk is dat van ere-schepen Paul Van Heyst (overleden 2011). Het betreft een eenvoudig vormgegeven graf in zwart graniet, dat enigszins uit de toon valt met de veelal unieke ontwerpen op dit perk.

Het graf van Lode Craeybeckx refereert met een beeld van Hans Steinbrenner en plantenaanleg naar ontwerp van Mark Macken naar de realisaties van de overledene om kunst en groen samen te brengen (onder meer als bezieler van het Middelheimpark/museum).

3.5.4. Algemene toestand en schadebeschrijving

De graven zijn in goede toestand. Er zijn weinig graven met barsten en breuken, er zijn weinig problemen met stabiliteit. Een klein aantal graven hebben vooral last van kleinere of beperktere schadevormen:

	De epigrafie op het graf van Frans Van Kuyck is enkel (beperkt) leesbaar bij aanhoudend droog weer. Bij regenweer wordt de epigrafie volledig onleesbaar. Voorstel maatregelen: Zachte reiniging van de liggende zerk en eventueel herkappen van de letters.
	De graven van Jozef Muls en Karel Weyler zijn anno 2022 sterk overwoekerd. De epigrafie is nog intact, maar slecht leesbaar door de aanwezige plantengroei. Voorstel maatregel: de beplanting snoeien of wegnemen en vervangen door een lagere beplanting.

Enkele graven hebben breuken, beiden in de liggende zerken (waaronder het graf van Willy Vrints).

Onder dit graf is een grote holte ontstaan, door activiteiten van konijnen, hazen (of vossen?).

Het graf is sterk bedekt met mos

Voorstel maatregelen:

Zeer zachte reiniging, vermits het gaat om mozaïek. Herlijmen en hervoegen van eventuele losgekomen steentjes of delen

3.6. Perk R

3.6.1. Algemeen plan en plan met nummering van lijnen en nummerrichting

Figuur 14: plan met lijnummers en nummerrichting. Het gaat voor de ereperken over de rijen met nummers 1 tot 11.

3.6.2. Algemene bespreking

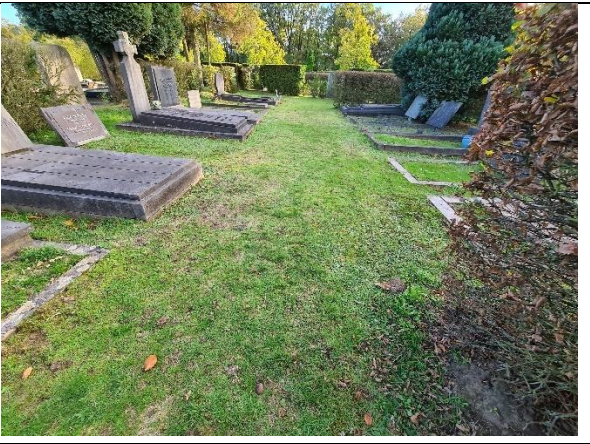
Het ereperk met de ererijen ligt op het binnenperk van perk R. Dit perk heeft een driehoekige structuur, verdeeld in rijen die van kort (in de westelijke punt) naar lang gaan (oostelijke zijde). De buitenlijnen bevatten graven met lange concessies, maar deze lijnen zijn geen ereperken. Deze nota focust zich in dit onderdeel voornamelijk op het binnenperk.

Funerair:

- Op het binnenperk liggen graven van personaliteiten met lokale Antwerpse en/of bovenlokale uitstraling.
- Veel graven hebben een uniek ontwerp, dat verwijst naar de (vaak beroepsmatige) realisaties van de overledenen. Toch zijn er ook graven met meer algemene ontwerpen.
- Veel graftekens en graflijnen (die chronologisch zijn gevormd) zijn voorzien van sierbeplanting. Soms is deze gaan woekeren door gebrek aan onderhoud. Bij andere graven wordt de beplanting erg goed opgevolgd en regelmatig gewisseld.
- Er zijn zeer uiteenlopende materialen gebruikt op dit perk, gaan van blauwe hardsteen en kalkzandsteen, tot marmer, mozaïek, Corte staal en tal van andere metalen, kasseien, brons en graniet
- De graven dateren voornamelijk van de 20ste eeuw, enkel op rij 7 liggen de meest recente graven.
- Er wordt nog steeds actief (bij)begraven op dit perk. De primaire functie is hier dus sterker intact, al is er zeker ook al een aantal graven aanwezig dat eerder een historisch karakter heeft gekregen. Dit perk heeft op vlak van de primaire en tertiaire functie dus een eerder hybride functie.
- De primaire functie van de ruimte komt op dit perk bijzonder vaak in aanraking met de tertiaire functie: veel bezoekers wandelen rond om de bekende namen uit het 20ste-eeuwse collectieve geheugen terug te vinden en mijmeren (luidop) over de namen die ze hier zien. Ook gidsen stoppen bijna altijd op dit perk. Voor nabestaanden is dit soms best een moeilijk gegeven, zeker bij de meest recente graven waar de rouw van de familie nog actief aanwezig is, al hebben zij vaak zelf wel verzocht om hier hun overleden familielid te begraven.

Groen en verharding

- De rijen worden gescheiden door hoge hagen, die overzicht op het perk verhinderen, maar ook een beeldbepalend effect hebben en bezoekers en rouwenden ruimte geven tussen de rijen.
- Het perk is volledig ingezaaid met gras, enkel aan de ingang zijn er kasseien aanwezig
- Het perk is sterk opgehoogd

Algemeen perkbeeld	
De meest recente rijen van het ereperk liggen op het oosten van het perk (rijen 6, 7 en 11).	
	
Rijen 3 en 4	
	
	Net zoals op ereperk N zijn enkele toegangen voorzien van kasseien, om de sterke talud te versterken. Hier de noordelijke toegang.
Op de buitenlijnen liggen nog een aantal graven, al zijn er in de lijnen reeds diverse graven ontruimd (graftekens weggenomen) (dit gebeurde in tijd waarin het bewustzijn rond funerair erfgoed minder maatschappelijk aanwezig was en ook minder onderbouwd was door decreten. Sinds 2009 werd het	

systematisch ruimen stilgelegd). De lijnen zijn aan de binnen- en buitenzijde omgeven met haagstructuren.

Buitenlijn zuid

Buitenlijn oost

3.6.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit

Mogelijk het meest typerend aan dit perk is de grote verscheidenheid aan individuele graftekens, met tal van verwijzingen naar de realisaties van de personaliteiten die hier begraven liggen.

Qua stijl vinden we voornamelijk art deco en sterk modernistische graftekens terug, ook nieuwe 21ste-eeuwse uitvoeringen van hedendaagse ontwerpers zijn hier terug te vinden.

Anders dan in ereperk N zien we hier veel minder een parkbeplanting – tenzij op de individuele graftekens zelf (met beplantingen die door de concessionarissen zelf zijn aangebracht). Vooral de hoge hagen werken in op het typerende beeld van het aanwezige groen van dit perk.

Qua symboliek zijn er tal van verwijzingen te vinden naar literaire werken, proza, composities, schilderijen, beeldhouwwerken of architecturale referenties. Tal van graven dragen ook de signatures van kunstenaars mee. Dit maakt dat er een enorme diversiteit aan symboliek te vinden is, die zich goed aansluit bij 20ste en 21ste-eeuwse funeraire symbolentaal. Deze symbolentaal is mogelijk, samen met de vele unieke ontwerpen van de graven, mogelijk nog het meest beeldbepalend element op dit perk. Meer dan op andere historische perken liggen er ook tal van graven en ontwerpen van bekende en minder bekende vrouwen. Onderstaand volgen enkele voorbeelden:

De grote ruimte bij de meest recente rijen laat voldoende ruimte voor rouwenden en toeristische groepen om een respectvolle afstand te bewaren. Het verdient aanbeveling deze rijen niet volledig op te vullen, zodat er voldoende rouwlandschap beschikbaar is voor nabestaanden.

Architecturaal: Vermelding beroep als hoofdarchitect stad Antwerpen Ferdinand Peeters.

Ook Peeters maakte ontwerpen voor delen van het Schoonselhof, zoals de modernistische schuilhuisjes en delen van het crematorium. Zijn graf is modernistisch uitgevoerd.

	Verwijzing naar het beroep van chocolatier met chocoladekleurige letters en chocoladevormpjes op het graf van chocolatier Hans Burie
	Verwijzing naar vrijmetselarij in het graf van Hubert Lampo (passer en winkelhaak en ruwe steen)
	Cultureel: Graf van Robbe De Herdt, met de iconische witte 'sjaal' en portret in hoogrelief.

	Artistiek: Op het graf van Lode Eyckermans staat een zelfportret van de kunstenaar
	Graf in art deco, met bronzen kruisbeeld van Christus. Familie Zwaenepoel-Vissers
	De lier als verwijzing naar de werken van dirigent Walter Crabbeels

 A rectangular, light-colored stone gravestone for Roger Van de Velde. The inscription reads: "ROGER VAN DE VELDE LETTERKUNDIGE 1925 1970". Below this, in a recessed area, is the phrase "RECHT OP ANTWOORD. RECHT OP EVEN." The stone is set on a base of dark, irregular stones.	Cultureel: Gevangenisdeur en titel van het belangrijkste werk van Roger Van de Velde: "Recht op antwoord, recht op leven", dat hij schreef over het gevangeniswezen waarmee hij in contact kwam als palfiumverslaafde.
 A stone wall gravestone made of irregular, light-colored stones. A dark, oval-shaped plaque is mounted on the wall. The inscription on the plaque reads: "JOS SCHIPPERS 1868-1950 MARIA DE MARVELLAERE 1871-1946". A small, dark, rectangular plaque is also visible on the wall below the main one.	Schilderspalet op het graf van kunstschilder Jos Schippers.

Bekende vrouwen	
 A photograph of a dark grey rectangular gravestone for Jeanne Brabants. The stone is set in a grassy area with some flowers placed on top. The inscription on the stone is partially visible and includes the name 'JEANNE BRABANTS'.	Jeanne Brabants, choreografe, directeur balletschool en oprichter Koninklijk Ballet van Vlaanderen
 A photograph of a dark grey rectangular gravestone for Alex de Vries and Denise Tolkowsky. The stone is set in a grassy area. The inscription on the stone reads: 'ALEX de VRIES VIRTUOOS - PIANIST 1919 - 1964 DENISE TOLKOWSKY COMPOSITIE - PIANISTE OPRICHTSTER "FONDS ALEX de VRIES" 1918 - 1991'.	Denise Tolkowsky, componiste
 A photograph of a dark grey rectangular gravestone for La Esterella. The stone is set in a grassy area. The inscription on the stone reads: 'La Esterella Esther Lambrechts 7-5-1919 11-4-2011'. There is a small white object and a red rose placed on the stone.	La Esterella, zangeres

Jeanne Flament, klassiek geschoolde zangeres, docent aan het conservatorium in Brussel.

Nicole Van Goethem, cineaste, tot op heden de eerste en enige oscarwinnaar van België (met animatiefilm 'Griekse Tragedie')

3.6.4. Algemene toestand en schadebeschrijving

De graven zijn op dit perk overwegend in relatief goede staat, al zijn er meer voorbeelden te vinden van graven met schadebeelden door erosie of verwaarlozing. er zijn weinig tot geen graven met grote problemen rond stabiliteit, al zijn er wel wat graven met barsten en breuken. Ook overwoekerde graven komen voor. Een aantal graven werd in de looptijd van het beheersplan gereinigd of hersteld, mogelijk door concessionarissen of de Stad. Onderstaand enkele voorbeelden die de problematieken goed samenvatten:

Moeilijk leesbare epigrafie op het graf van Constant De Kinder (schrijver van “Jan Zonder Vrees”.

Graven met gebroken grafplaten door verwerking of lichte verzakkingen onder de grafplaat.

	Graf van Lea Daan is erg overwoekerd en wordt volledig aan het zicht onttrokken. Voorstel maatregel: vrijmaken van het graf
 VOOR	 NA

VOOR

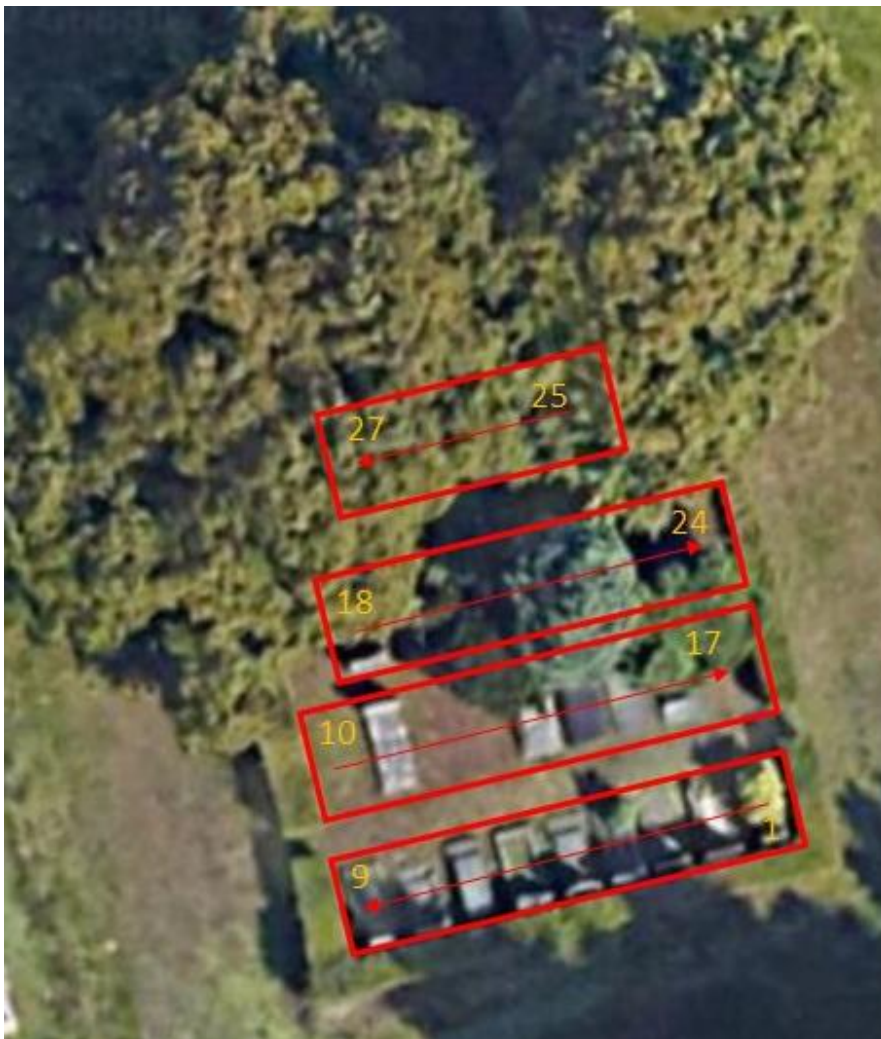
Het graf van Jos Schippers werd hersteld (de bronzen plaat werd opnieuw opgehangen en de breukstenen opnieuw ingemetseld).

NA

3.7. Perk eilandje GH

3.7.1. Algemeen plan

Figuur 15: Op dit eilandje GH zijn er enkel grafnummers, geen rijnummers.

3.7.2. Algemene bespreking

Funerair:

- Eregraven die destijds referentie hadden naar verdiensten binnen de Stad Antwerpen
- Er werd begraven tussen jaren 1950 en 1970, nadien werd er enkel bijbegraven.
- Het perk brengt, net zoals op de andere ereperken, een combinatie samen van kunstenaars, architecten, componisten, politici en verdienstelijke personen.
- Net zoals perken N en R vinden we hier dus recentere graven terug (hoofdzakelijk naoorlogs), dit zien we ook aan het materiaalgebruik, er is weliswaar nog blauwe hardsteen aanwezig, maar ook meer graniet
- Sommige graven hebben nog unieke ontwerpen, vaak ontworpen door gerenommeerde beeldhouwers.
- Door de komst van het modernisme is er minder symboliek aanwezig op dit perk (al is er zeker wel nog symboliek aanwezig).
- Verschillende graven werden reeds in peterschap genomen.
- Er wordt niet meer actief begraven op dit perk. De graven zijn dus eerder onderdeel van een ereperk met historisch karakter.

Groen en verharding:

- Omgeven door een dikke haagstructuur (beuk) die de vorm van het perk volgt
- Nabij het perk staan enkele parkbomen.
- In het park staat centraal een conifeer (mogelijk een boom die destijds als sierstruik bij een graf werd aangebracht en nu door verwaarlozing uitgroeide tot een boom). Deze heeft shade teweeg gebracht aan de graven. Onder de boom krijgen veel graven (te) weinig licht, waardoor mosvorming ontstaat en de graven lang vochtig blijven. Het is een conifeersoort met haarwortels die echter niet in de grafkelders van graven groeien.
- Het perk is sterk opgehoogd
- Ingezaaid met gras

3.7.3. Structurerende elementen en beeldkwaliteit

De toegangswegen naar het perk werden volledig ingezaaid/vergoend. Autoverkeer is hier nagenoeg niet mogelijk (geen doorgaand verkeer).

De paden zijn relatief smal op dit compacte perk. De graven liggen (in vergelijking met vb. perk N) dicht bij elkaar.

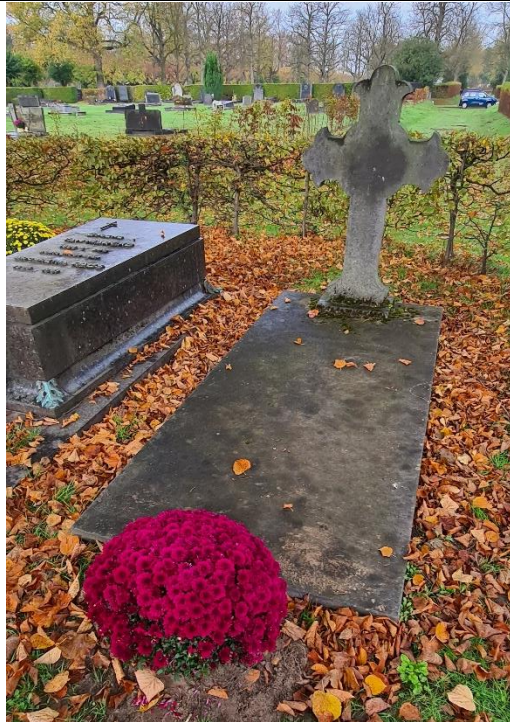

Er zijn diverse unieke ontwerpen aanwezig, die de overledenen typeren.

Carlo Buysaert (vrijmetselaarssymboliek met passer, winkelhaak, kubieke steen en mozaïek), ontwerp van Mark Macken).

	Frank Van den Wijngaert (ontwerp van beeldhouwer Joris Minne). De overledene was conservator van het Stedelijk prenetenkabinet.
	Gustaaf Laroche (buste werd oorspronkelijk gemaakt door beeldhouwer Willy Kreitz). De overledene was provincieraadslid en directeur van de Wereldtentoonstelling in Antwerpen (1930).

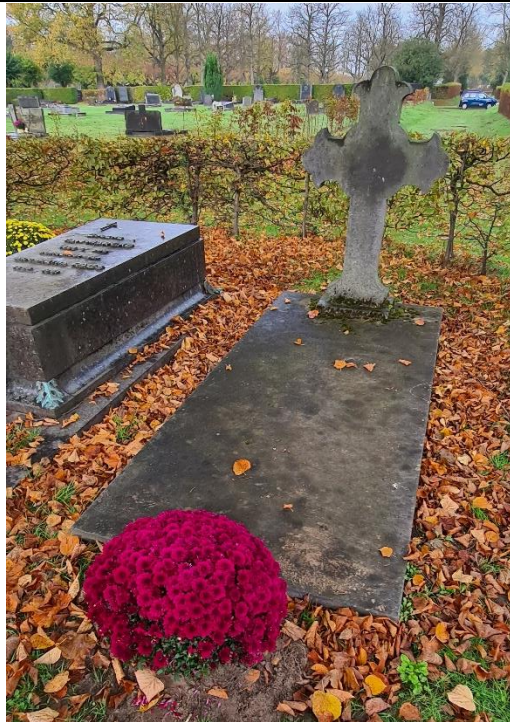
Graf van wereldreiziger/auteur Alain de Preme de la Nieppe: Overbrenging van het verdwenen polderdorp Oosterweel.

Het graf van Karel Candael en zijn echtgenote verwijst met de lier symbolisch naar hun beroepsactiviteiten als Vlaamse componist (Candael) en coloratuurzangeres (Anna Creutz)

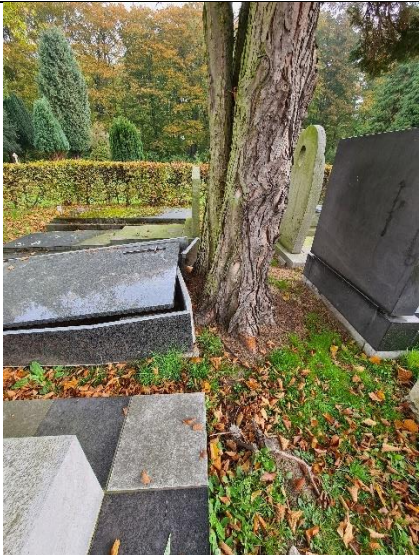
3.7.4. Algemene toestand en schadebeschrijving

De graven op dit (sterk verhoogde) perk kennen weinig stabiliteitsproblemen, op enkele uitzonderingen na. Vooral de aanwezigheid van een centrale conifeer veroorzaakt problemen met wortelvorming. Deze dreigt op termijn meerdere graven in de problemen te brengen. De bomen die aan de buitenzijde van het perk staan, staan op een lager niveau, waardoor deze wortels geen problemen veroorzaken.

Grafteken van Alain de Prelle de la Nieppe is onleesbaar geworden (epigrafie onleesbaar). Het monument dateert nochtans slechts van 2005, toen het vervangen werd door een nieuw monument²⁶. Op de website [schoonselhof.be](https://www.schoonselhof.be) staat nog een foto van het graf in nieuwstaat

²⁶ bron: <https://www.schoonselhof.be/schoonselhofdf/de%20prelle%20de%20la%20nieppe%20alain.html>

	De aanwezige conifeer heeft door wortelvorming en groei van de stam het grafteken Marynissen weggeduwd. Het grafteken is daardoor erg onstabiel geworden en beschadigd. Voorstel maatregel: de conifeer rooien is nodig om het grafteken te kunnen herstellen
	Vzw Grafzerkje maakt melding van diefstal van het oorspronkelijke beeld in 2005. Het huidige beeld is een replica, geplaatst in 2021 door de peter van het graf van Gustaaf Laroche

3.8. Conclusies ereperken

Er liggen diverse ereperken verspreid over het Schoonselhof. Perk 1 en rijen Z1 ABCD werden opgenomen in het geheel van de respectievelijke perknota's voor de militaire perken (Perk 1) en de historische perken (Z1 – ABCD).

Alle andere ereperken komen via deze nota beheersmatig samen.

Voor deze perken staat maximaal behoud van de aanwezige graftekens voorop. Deze graven kunnen zeker in peterschap worden gegeven, maar ze lenen zich niet of veel minder voor bruikleen.

Er zijn diverse aandachtspunten en prioriteiten voor restauratie, die we leren uit de analyse van de deelperken.

- Voor perk A en eilandje ABCD dringt zich voornamelijk een zachte reiniging van een aantal graven op. Enkele graven hebben meer nood aan conservatiemaatregelen (herstelling/restauratie), omwille van breuken of versuikering van marmer.
- De graven op de rotondes en langs de boulevards zijn in zeer goede staat. Hier is het vooral van belang deze te continueren, maar ook om tijdig in te grijpen bij eventuele acute calamiteiten in de toekomst.
- Voor perk N stelt zich de noodzaak voor enkele dringende herstellingen en voor het snoeien van woekerende grafbeplantingen.
- Voor perk R zijn conservatiemaatregelen nodig voor diverse graven op rijen 1-3 en de rijen A en B
- Voor het ereperk GH zijn vooral problemen met wortelvorming een aandachtspunt

Zowel voor het graf van Henri Leys als gelijkaardige graftekens op perken N en R (eenvoudige grafplaten in blauwe hardsteen) bestaat de wens om deze op termijn te vervangen door nieuwe graftekens, die beter passen in de geest van de gewenste invulling en ontwerpen voor graven op de ereperken. Momenteel vinden we deze grafplaten op de graven van:

- Henri Leys (kunstschilder en belangrijke figuur aan de Antwerpse academie in de 19de eeuw
- Flor Alpaerts (componist)
- Constant De Kinder (R) (schrijver, van onder meer Jan zonder Vrees)
- Emile Wambach (N) (componist en directeur conservatorium)
- Jozef Muls (schrijver en directeur KMSK Antwerpen)
- Constant Lenaerts (dirigent)
- Louis Rombout (oud-senator)
- Herman Vos (oud-senator)

Prioriteit kan gegeven worden aan de graven van kunstenaars en schrijvers, het vervangen van de graftekens kan gebeuren in één beweging of naar aanleiding van bepaalde betekenisvolle data

- Vb. 2024: n.a.v. 150-jarig overlijden van Henri Leys
- Vb.: 2024: 100 jarig overlijden van Emile Wambach
- Vb.: 2026 n.a.v. geboorte van Flor Alpaerts in 2026 (er loopt momenteel een onderzoek naar het oeuvre van Alpaerts, dat ook zal worden uitgevoerd, onder leiding van muziekhistoricus David Vergauwen)
- Vb.: 2030: n.a.v. 120 jaar publicatie van 'Jan Zonder Vrees' (boek van Constant De Kinder)

- Er wordt beheersmatig een verschil gemaakt tussen
 - Historische ereperken: de actieve rouwbeleving is hier nagenoeg verdwenen, de herdenkingsfunctie en rol in tertiaire functie is bijzonder groot
 - Actieve ereperken: de actieve rouwbeleving is nog deels of volledig aanwezig, de primaire functie moet versterkt worden, naast een aangepaste omgang met de tertiaire functie (die echter van deze perken niet meer weg te denken is omwille van hun karakter als ereperk en de link voor bezoekers met het 'collectief geheugen'. Op deze perken komen de primaire en tertiaire functies immers het sterkst met elkaar in contact voor deze begraafplaats.
 - Concessies konden in beide soorten perken genomen worden, of kosteloos door de Stad tot beschikking worden gesteld of via legaten geregeld zijn. Dit heeft beheersmatige impact, vermits in bepaalde gevallen de onderhoudsplicht bij het bestuur ligt.
- Funerair erfgoed: er wordt een verschil gemaakt tussen
 - Historische ereperken, waar ingezet wordt op volledig behoud, instandhouding en waar nodig restauratie.
 - Actieve ereperken, waar actief begraven nog steeds gebeurt.
 - concessies zijn bij recente graven nog in beheer van families/nabestaanden
 - de historische afstand die nodig is om van erfgoed te spreken is nog niet groot genoeg bij recente begravingen. Graven met actieve concessies kunnen hier nog niet worden toegevoegd aan een lijst van funerair erfgoed.
 - voor oudere graven is deze afstand er wel en kunnen we de graven van benoemen als funerair erfgoed

4. Erfgoedwaarden

De ereperken hebben diverse erfgoedwaarden die we kunnen invullen:

- Historisch
 - Op de perken liggen personaliteiten begraven van lokaal en/of bovenlokaal belang. Er zijn veel grote historische figuren te vinden, naast ook recente bekende namen. De graven zijn opgericht in perken die ook als ereperken werden ontworpen. Wie hier begraven ligt, kreeg daartoe ook de toelating van de College van Burgemeester en Schepenen, na een uitvoerige documentatie over de persoon en de motivering voor de bijzetting op één van deze perken en de juiste plek. Deze informatie kan getraceerd worden en geeft ons ook op langere termijn een goed inzicht in het beheer van ereperken en de waardering van de personaliteiten die hier begraven liggen.
 - De oudste ereperken zijn ook historische ereperken, net zoals andere historische perken op deze begraafplaats
 - De landschapsaanleg van de perken is bij sommige ereperken erg waardevol. Dit geldt onder meer voor perk N, waar het 'nationale' karakter van het ereperk door de bijzondere parkaanleg versterkt wordt. Ook de haagstructuren die vorm geven aan de 'eilandjes' tussen de perken ABCD en GH typeren deze perken ook als bijzondere landschapselementen.
- Artistiek/Cultureel:
 - Er zijn op deze perken veel graven te vinden die getuigen van unieke ontwerpen. Deze zijn vaak gemaakt door bekende beeldhouwers of architecten, en uitgevoerd door veel bekende steenkappers in Antwerpen. Daarnaast refereren de graven met hun epigrafie en symboliek bijna altijd naar aspecten uit het leven van de overledenen, die hen typeerden en waarvoor ze ook op deze ereperken werden toegevoegd. Zo vinden we graven van schilders, beeldhouwers, architecten, componisten, zangers, schrijvers, acteurs, dansers, cineasten en vele anderen terug. Veel van de namen die op de ereperken voorkomen zijn ook in het collectieve geheugen aanwezig van veel bezoekers aanwezig.
- Architecturaal
 - Op de ereperken liggen meerdere architecten begraven, waarvan enkelen zelf ook delen (of een totaalontwerp) van het Schoonselhof ontwierpen.
 - Enkele graven zijn ook bijzonder groot, waardoor architecturale bouwtechnieken nodig waren om de graven te realiseren. Onder deze categorie vallen de grootste graftekens die op deze begraafplaats te vinden zijn, met onder meer De Wael, Conscience en Benoit als absolute blikvangers.

5. Visie en doelstellingen

5.1. Knelpunten en kansen

Knelpunten:

- De ereperken worden bijzonder druk bezocht. Iedereen die het Schoonselhof ‘gezien’ wil hebben wil er een aantal gezien hebben. Bezoekers komen voor bekende namen en het opfrissen van het ‘collectieve geheugen’.
 - Dit genereert bijzonder veel passage op deze perken, wat een impact heeft op flora en fauna
 - Bezoekers houden individueel, in kleine groepjes of in grote groepen halt bij bekende graven, er is dus altijd een gevoel van ‘begraafplaatstoerisme’ aanwezig op deze perken
- De meest recente ereperken kennen nog een actief begraafbeleid, of zijn slechts recent gesloten voor begraving. Rouw en herdenking zijn soms moeilijk voor nabestaanden in combinatie met begraafplaatstoerisme – zeker kort na het overlijden.

Kansen:

- De namen van de personaliteiten die hier begraven liggen behoren vaak tot het ‘collectieve geheugen’. Ze maken de begraafplaats herkenbaar, ook in het aantrekken van bezoekers, media, kranten en tijdschriften. Ze dragen dus sterk bij aan het tertiaire potentieel van de begraafplaats
- Ook de secundaire functie is hier van belang. Wie komt wandelen, maakt wel eens een ommetje langs enkele ‘bekende namen’.
- De personaliteiten die hier begraven liggen spreken een breed publiek aan
- De graven hebben veel te bieden op vlak van (20ste-eeuwse) symboliek en referenties naar onder meer literatuur en muziek.

5.2. Beeldkwaliteit

Deze perken dragen - net zoals de historische perken - bij tot de perceptie dat het Schoonselhof het 'Père Lachaise' van Antwerpen is. Dit heeft te maken met diverse factoren:

De beeldkwaliteit van deze perken wordt bepaald door diverse factoren:

- De monumentaliteit van de graven (onder meer op de rotondes)
- De vele personaliteiten, die deel uitmaken van de lokale en bij bovenlokale geschiedenis die hier door middel van de graven van deze personen geborgen ligt
- De artistieke vormgeving van de graven, die in veel gevallen unieke ontwerpen zijn (of unieke symboliek dragen) die verwijzen naar de geschiedenis die aan deze personaliteiten verbonden is, zowel uit de 19de, 20ste en 21ste eeuw.
- De schikking in brede lanen wekt ook vandaag het gevoel op dat men kan 'flaneren' tussen deze monumentale graven, net zoals dat het geval was (en is) op andere monumentale begraafplaatsen
- Op sommige perken bekrachtigt de landschapsaanleg de bijzonderheid van deze perken en hun personaliteiten
- De vergroende wandelpaden, die een gevoel van rust en sereniteit geven

Ook in het verdere verloop van het beheersplan wordt ingezet op deze sterke elementen van beeldkwaliteit. Het Schoonselhof met zijn ereperken perken blijft een sterke en herkenbare signatuurbegraafplaats voor Antwerpen en Vlaanderen.

5.3. Visie

Beheer

- Het beheersmatige verschil tussen historische ereperken en actieve ereperken wordt gecontinueerd en versterkt. De meest recente graven zijn momenteel nog te recent om reeds als erfgoed te worden beschouwd. Verdere inventarisatie zal periodiek nodig zijn.
 - De actieve rouwbeleving wordt blijvend gemonitord bij het ontwikkelen van tertiaire activiteiten. Ook de herdenkingsfunctie van de perken rond personaliteiten of bijzondere momenten wordt versterkt.
- Voorwaarden/criteria voor begraving op deze perken worden voortdurend tegen het licht gehouden. Deze kunnen naast criteria om hier begraven te worden, ook regels inhouden voor families die hun overledene hier willen of kunnen begraven: inzake onderhoud, ontwerp, beplanting,
- Voor de ereperken staat maximaal behoud van de aanwezige graftekens voorop. Deze graven kunnen zeker in peterschap worden gegeven, maar ze lenen zich niet of veel minder voor bruikleen.
- Graven in deze perken mogen niet afgebroken worden zonder toelating van de bevoegde diensten/ eventueel ondersteund met advies van externe experts.
- Pas na afloop van de concessie komt een graf in beheer van de stad. De onderhoudsplichtige is dus in eerste instantie de plicht van de nabestaanden. Concessionarissen worden sterker geactiveerd inzake het opvolgen van onderhoud van hun graftekens.

Landschap en beeldkwaliteit

- De huidige groenzorg, met aandacht voor een duurzame aanpak, wordt behouden en versterkt waar nodig. Beplantingen die met wortels ondergrondse schade genereren worden best vermeden, ook voor wat betreft aanplantingen door concessionarissen. Een lijst van gewilde planten wordt opgemaakt.
- De bijzondere landschapsaanleg van sommige perken (vb. N) blijft behouden
- Er wordt gestreefd naar een lijst met beplantingen die – waar planten of haagstructuren vervangen moeten worden – minder wortelvorming genereren.
- Bij oprichting van nieuwe graven in de actieve zones, wordt de nadruk gelegd op het oprichten van graven met een artistieke waarde, die refereren naar de realisaties van de overledene. Afmetingen en materialen, stijlkeuzes kunnen afgelijnd worden indien nodig. Voorleggen van een ontwerp is voor deze perken altijd nodig.
 - Voor de actieve ereperken wordt ingezet op een ruimte die rouw en herdenking mogelijk maakt, en mogelijkheden geeft om primair en tertiair gebruik mogelijk te maken zonder dat beide functies in conflict komen.

Ontsluiting en rouwlandschap van het erfgoed en de perken:

- Er wordt sterk ingezet op de tertiaire functie, de ereperken zijn net als de historische perken vandaag trekpleisters op deze begraafplaats die deels bijdragen aan de naamsbekendheid van het Schoonselhof
 - Duiding bij de graven wordt in dit kader verder ontwikkeld (wie ligt er begraven, wat deed hij/zij, ...), weliswaar zonder verlies van aandacht voor de primaire functie. Onderzoek naar de personaliteiten die hier begraven liggen wordt gestimuleerd.

- Er wordt met partners bekeken worden gidsen die werkzaam zijn op het Schoonselhof ook een ethische handleiding meekrijgen over omgang met funerair erfgoed van bekende personen. Partners zijn onder meer gidsenopleidingen, verenigingen voor (stads)gidsen, verenigingen voor funerair erfgoed, ...
- Zowel voor het graf van Henri Leys als gelijkaardige graftekens op perken N en R (eenvoudige grafplaten in blauwe hardsteen die destijds als tijdelijk grafteken werden geplaatst maar nooit vervangen werden) bestaat wens om deze op termijn te vervangen door nieuwe graftekens, die beter passen in de geest van de gewenste invulling en ontwerpen voor graven op de ereperken. Dit kan gebeuren in meerdere fases, bijvoorbeeld naar aanleiding van bepaalde betekenisvolle data, zodat de tertiaire werking hiermee kan worden versterkt. Momenteel vinden we deze grafplaten op de graven van:
 - Henri Leys (kunstschilder en belangrijke figuur aan de Antwerpse academie in de 19de eeuw) (2024: 150 jaar geleden overleden)
 - Flor Alpaerts (componist) (2026: 150 jaar geleden geboren – er loopt in 2023 een wetenschappelijk onderzoek naar zijn oeuvre door muziekhistoricus David Vergauwen)
 - Constant De Kinder (R) (schrijver, van onder meer Jan zonder Vrees) (2030: 120 geleden publicatie van 'Jan Zonder Vrees)
 - Emile Wambach (N) (componist en directeur conservatorium) (2024: 100 jaar geleden overleden)
 - Jozef Muls (schrijver en directeur KMSK Antwerpen)
 - Constant Lenaerts (dirigent)
 - Louis Rombout (oud-senator)
 - Herman Vos (oud-senator)

5.4. Doelstellingen

1. Inzetten op maximaal behoud van de graftekens. Graven/graftekens in deze perken mogen niet verwijderd worden zonder uitdrukkelijk advies en toelating van bevoegde/betrokken diensten (ook Agentschap OE en Monumentenwacht)
2. Actualisatie inventarisatie recentere graven op de ereperken (volgens concessietermijnen)
3. Meer onderzoek naar de personaliteiten, in het kader van sterkere onderbouwing van de tertiaire functie, maar ook het nemen van weloverwogen beslissingen voor behoud of verwijdering in de toekomst.
4. Actualisatie van voorwaarden/criteria voor begraving/bijzetting op deze perken: criteria om hier begraven te worden, regels en aanbevelingen rond onderhoud, ontwerp, beplanting,
 - a. Hieraan gekoppeld: actualisatie in bijhorende reglementen
5. Continuering van de huidige landschapszorg (snoeien, maaien, ...)
6. Opmaak lijst met gewenste beplantingen (genereren van minder wortelvorming)
7. Opmaak lijst met criteria voor het oprichten van graven op deze perken, met nadruk op artistieke en technische richtlijnen voor voorontwerp en realisatie.
8. Via diverse kanalen concessionarissen activeren inzake onderhoud.
9. Ontsluiting:
 - a. inzetten op ontsluiting met respect voor de primaire functie
 - b. Versterken tertiaire functie voor de historische ereperken

- c. Verbeteren verhouding tussen primaire en tertiaire functie op perken waar actief begraven wordt
- d. informatie voorzien over de perken en personaliteiten (via diverse informatiekkanalen, ter plaatse, brochures, rondleidingen, online, ...) en acties rond herdenkingen (vb. geboorte- of sterftejaar, ...)
- e. Vorming voor gidsen en andere stakeholders rond ethiek van het gidsen op deze perken. Partners zijn onder meer gidsenopleidingen, verenigingen voor (stads)gidsen, verenigingen voor funerair erfgoed, ...

6. Maatregelen

Op korte termijn:

Prioritair:

- Zachte reiniging van graftekens met prioriteit (perk A, eiland ABCD, perk R)
- Conservatiemaatregelen (herstellen van breuken, enz.) voor graftekens met prioriteit (perk N en Perk R)
- Snoeiwerken en ingrepen n.a.v. wortelvorming) (perk R en ereperk GH)

Andere werken:

- vervangen huidige 'tijdelijke' grafplaten voor de graven van Henri Leys, Flor Alpaerts, Constant De Kinder en Emile Wambach
- Snoeiwerken bij overwoekerde graven

Ontsluitingsinitiatieven voor ereperken

- Plaatsen informatieborden en aanbieden digitale informatie over personaliteiten op de perken
- Onderzoeken op welke manier flyers en folders (naar voorbeeld van 'Schoonselhof beroemd'), vervangen kunnen worden door nieuwe digitale opties (vb. via apps) de komende jaren worden papieren versies vervangen door nieuwe mogelijkheden via apps.
- Themawandelingen
- Themareportages
- Onderzoeken hoe de primaire en tertiaire functies nog beter op elkaar kunnen worden afgestemd

Andere maatregelen:

- Cyclisch monitoring toestand en opvolging (volgens diagnosemethodologie en naargelang evt. overdracht van eigenaarschap)
- Vervangen huidige 'tijdelijke' grafplaten voor de graven van Jozef Muls, Constant Lenaerts, Louis Rombout, Herman Vos, e.a.
- Ontsluitingsinitiatieven voor ereperken
 - Ontsluiting via app of website van informatie personaliteiten voor de bezoeker, eventueel ondersteund met flyers of folders (naar voorbeeld van 'Schoonselhof beroemd')
 - Informatieborden
 - Themawandelingen
 - Creatie van linken en verwijzingen tussen de diverse ereperken
 - Themareportages
- Genereren van onderzoek naar historische figuren op de ereperken in samenwerking met externe partners rond diverse thema's die liëren aan de aanwezige personaliteiten
- Overname afgelopen concessies door de Stad (lokale lijst)
- Aanleg nieuwe ereperken (ABCD)

7. Opvolging en evaluatie

Zie centrale nota

8. Bijlagen

8.1. Inventaris

De inventaris van graftekens werd uitgewerkt in een apart Excel-bestand.